

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Розвиток інтонаційної компетентності
молодших школярів на уроках
літературного читання**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 613 групи

Горобець Крістіна Костянтинівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,

доцент Піц І. І.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С. З.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Горобець К.К. Розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 117 с.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні та практичні засади розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання. Визначено лінгвістичні та педагогічні аспекти інтонації, специфіку її розвитку в молодшому шкільному віці. Проведено емпіричне дослідження рівнів сформованості інтонаційних умінь учнів початкової школи. Запропоновано організаційно-методичне забезпечення, зокрема систему вправ і використання художніх творів, що сприяють розвитку інтонаційної виразності мовлення. Результати роботи можуть бути використані у навчальному процесі для вдосконалення мовленнєвої культури школярів та підвищення якості літературного читання.

Ключові слова: інтонаційна компетентність, молодші школярі, мовленнєва виразність, літературне читання, система вправ, художні твори, початкова освіта.

ABSTRACT

Gorobets K.K. Development of intonation competence of younger schoolchildren in literary reading lessons. - Manuscript. Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 013 Primary education. Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich. Chernivtsi, 2024. 117p.

The qualification work investigated the theoretical and practical principles of developing intonation competence of younger schoolchildren in literary reading lessons. The linguistic and pedagogical aspects of intonation, the specifics of its development in younger school age were determined. An empirical study of the levels of formation of intonation skills of primary school students was conducted. Organizational and methodological support was proposed, in particular a system of exercises and the use of works of art that contribute to the development of intonation expressiveness of speech. The results of the work can be used in the educational process to improve the speech culture of schoolchildren and improve the quality of literary reading.

Keywords: intonation competence, younger schoolchildren, expressiveness of speech, literary reading, system of exercises, works of art, primary education.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають послання на відповідне джерело.

_____ К. К. Горобець

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ.....	10
1.1. Генезис наукових уявлень про розвиток інтонаційної компетентності особистості.....	10
1.2. Сутнісна характеристика феномена «інтонаційна компетентність молодших школярів» в науковій літературі.....	23
1.3. Специфіка розвитку інтонаційних умінь учнів молодшого шкільного віку	37
1.4. Аналіз нормативно-програмного забезпечення початкової освіти щодо формування інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання	46
Висновки до першого розділу	54
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	57
2.1. Емпіричне дослідження рівнів розвитку інтонаційної компетентності учнів початкової школи.....	57
2.2. Використання системи вправ як інструментів розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів	62
2.3. Методичний супровід розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів засобами художніх творів	75
Висновки до другого розділу	83
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена сучасними викликами освіти, спрямованими на формування всебічно розвиненої особистості. В умовах глобалізації та інтеграції України в європейський освітній простір особлива увага приділяється розвитку ключових компетентностей учнів, зокрема читацької компетентності, яка є основою не лише навчання, а й подальшого успішного саморозвитку дитини. У цьому контексті інтонаційна компетентність відіграє важливу роль, адже вона забезпечує розуміння тексту, передавання емоцій, смислових акцентів та спонукає учнів до активного сприйняття та осмислення літературного матеріалу.

У Державному стандарті початкової освіти України визначено, що однією з пріоритетних задач є розвиток умінь учнів не лише читати, а й емоційно та виразно інтерпретувати прочитане. Інтонація, як засіб виразності мовлення, допомагає формувати в учнів здатність усвідомлювати емоційний контекст твору, передавати настрій героїв, виділяти головне й другорядне. Це сприяє не лише збагаченню внутрішнього світу школярів, але й розвиває їхні комунікативні та емоційно-вольові якості.

Сучасна педагогічна практика показує, що багато учнів молодшого шкільного віку стикаються з труднощами у виразному читанні через недостатній розвиток інтонаційної виразності. Відсутність належної уваги до цієї проблеми може призводити до поверхневого сприйняття текстів, зниження інтересу до читання та труднощів у побудові міжособистісного спілкування.

Розвиток інтонаційної компетентності особливо актуальний в умовах оновлення змісту початкової освіти, адже саме молодший шкільний вік є сприятливим періодом для формування навичок усного мовлення та емоційного сприйняття текстів. Інтонаційна виразність читання сприяє формуванню емоційного інтелекту, підвищує інтерес до літератури та мотивацію до читання, що є важливим завданням сучасної освіти.

Проблема також набуває особливого значення у контексті реалізації Концепції «Нова українська школа», яка акцентує увагу на формуванні всебічно розвиненої особистості, здатної не лише засвоювати знання, а й застосовувати їх на практиці. Інтонаційна компетентність є важливою складовою цього процесу, оскільки розвиває здатність учнів до емоційного сприйняття та відтворення змісту, допомагаючи формувати критичне мислення, креативність та емоційну емпатію.

Стан дослідження проблеми.

Проблема розвитку інтонаційної компетентності у педагогічній та психологічній літературі розглядається як складова мовленнєвої діяльності, що охоплює аспекти сприйняття, розуміння та виразного відтворення текстів. Інтонація вивчається в контексті комунікативної функції мови, засобу передачі емоційно-сміслового змісту висловлювання та чинника ефективного спілкування.

Інтонацію української мови досліджували: Л.Булаховський (як структурний елемент), М.Баженов (в аспекті виразного читання), Є.Кротевич (у зв'язку з синтагматичним членуванням мовного потоку), Д.Баранник (мова радіо і телебачення).

У лінгвістичному аспекті інтонація досліджувалась у працях таких учених, як Л.Щерба, Є.Бондаренко, які визначали інтонацію як багатокомпонентну систему, що включає висоту тону, темп, ритм, паузи та мелодику мовлення. Вони акцентували увагу на її значенні для виразності усного мовлення.

У педагогічній науці питання формування навичок виразного читання досліджувалися Н.Волошиною, Л.Калуською, О.Савченко. Їх роботи зосереджені на методах розвитку читацьких умінь, де інтонація розглядається як ключовий компонент художнього мовлення. Особливої уваги заслуговує робота О.Савченко, яка наголошувала на необхідності розвитку інтонаційних навичок у молодшому шкільному віці через використання вправ на виразність читання.

Теоретичні засади мовленнєвої діяльності, зокрема виразності мовлення, були розроблені такими науковцями, як Т.Зимня, Л.Коваль, С.Рубінштейн та ін. Питання виразності мовлення стали предметом досліджень Н.Вербової, А.Капської та інших.

Значний внесок у розвиток практичних аспектів проблеми зробили автори посібників і підручників для початкової школи, які пропонують вправи з читання. Проте методичні рекомендації здебільшого зосереджені на техніці читання, тоді як розвиток інтонаційної виразності залишається на периферії уваги педагогів.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що, незважаючи на значну кількість праць, присвячених розвитку мовленнєвих умінь, аспект формування інтонаційної компетентності залишається недостатньо висвітленим. Брак методичних рекомендацій та дієвих прийомів розвитку цієї компетентності створює потребу в розробці інноваційних педагогічних підходів, які інтегрують літературне читання з розвитком інтонаційної виразності.

Таким чином, дослідження розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання є своєчасним та необхідним як для теоретичного осмислення проблеми, так і для впровадження практичних рішень у систему початкової освіти України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження теми «Розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання» здійснюється у межах реалізації пріоритетних завдань освітньої політики України, визначених Державним стандартом початкової освіти, Концепцією «Нова українська школа» та Законом України «Про освіту».

Робота є частиною реалізації науково-дослідних програм, спрямованих на вдосконалення змісту та методів початкової освіти. Зокрема, дослідження відповідає науково-дослідній темі кафедри, яка орієнтована на підвищення якості освіти шляхом впровадження інноваційних педагогічних підходів.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування організаційно-методичного забезпечення розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання.

Завдання дослідження:

- проаналізувати лінгвістичні та педагогічні засади розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів;
- з'ясувати специфіку розвитку інтонаційних умінь учнів молодшого шкільного віку;
- емпірично дослідити рівні розвитку інтонаційної компетентності учнів початкової школи;
- розкрити організаційно-методичне забезпечення розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів засобами художніх творів.

Об'єкт дослідження – розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання.

Предмет дослідження – організаційно-методичне забезпечення розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань було використано комплекс методів, які забезпечують наукову обґрунтованість і практичну значущість результатів:

- теоретичні методи: аналіз наукової літератури з проблем розвитку інтонаційної компетентності, педагогіки, психології, методики викладання літературного читання дозволив визначити теоретичні засади дослідження, уточнити понятійний апарат і виявити стан вивчення проблеми; порівняння та узагальнення педагогічного досвіду дали змогу виокремити ефективні підходи до формування інтонаційних навичок у молодших школярів; систематизація та класифікація дозволили структурувати методи і прийоми, які сприяють розвитку інтонаційної компетентності.
- емпіричні методи: спостереження за навчально-виховним процесом на

уроках літературного читання з метою виявлення рівня інтонаційної компетентності учнів; анкетування та опитування учнів початкової школи дозволили з'ясувати труднощі та потреби у роботі над інтонаційною виразністю; педагогічний експеримент (констатувальний);

- методи обробки даних: кількісний і якісний аналіз отриманих результатів забезпечили оцінку ефективності запропонованих методів і прийомів; методи статистичної обробки даних дали змогу здійснити об'єктивну інтерпретацію результатів педагогічного експерименту та зробити висновки щодо рівня інтонаційної компетентності учнів.

Комплексне застосування цих методів забезпечило наукову достовірність результатів і дозволило ефективно реалізувати завдання дослідження.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у вдосконаленні наукових уявлень про процес формування інтонаційної компетентності як важливого компонента читацької та комунікативної компетентності молодших школярів. У результаті дослідження: уточнено понятійний апарат, зокрема визначено сутність поняття «інтонаційна компетентність молодших школярів», його структурні компоненти (просодичні, емоційно-сміслові, мовленнєві) та функції у процесі літературного читання; розширено наукові уявлення про педагогічні умови формування інтонаційної виразності на уроках літературного читання, що базуються на вікових особливостях молодших школярів, емоційно-ціннісному підході до вивчення художніх текстів та інтеграції просодичних вправ у навчальний процес; систематизовано методичні підходи до використання інтерактивних технологій та ігрових методів у процесі формування інтонаційної компетентності, що сприяє підвищенню мотивації до читання та розвитку комунікативних навичок

Практичне значення результатів дослідження. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у

навчально-виховному процесі початкової школи, підготовці майбутніх учителів та вдосконаленні методики викладання літературного читання. Зокрема: розроблені методичні рекомендації можуть бути впроваджені у практику роботи вчителів початкових класів для формування інтонаційної компетентності учнів через систему вправ, методів і прийомів, що сприяють розвитку просодичних навичок, емоційної виразності та читацької грамотності; результати дослідження можуть бути використані під час підготовки фахівців у закладах вищої освіти в рамках навчальних дисциплін, таких як «Методика навчання літературного читання», «Теорія і методика розвитку мовлення», для формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Практичні результати дослідження спрямовані на підвищення якості початкової освіти, зокрема на розвиток читацької, мовленнєвої та комунікативної компетентностей молодших школярів. Вони також можуть бути адаптовані для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, що розширює сферу їх застосування.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційного дослідження було апробовано під час виступу на засіданні методичної ради Вижницького опорного ліцею імені Юрія Федьковича.

Структура та обсяг кваліфікаційного дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (99 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – 117с.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

1.1. Генезис наукових уявлень про розвиток інтонаційної компетентності особистості

Актуальність вивчення історії становлення проблеми розвитку інтонаційної компетентності особистості обумовлена кількома ключовими аспектами. Інтонаційна компетентність є невід'ємною складовою комунікативної культури людини, яка впливає на здатність ефективно спілкуватися, розуміти співрозмовника та адекватно передавати власні емоції й думки. Історичний аналіз формування наукових уявлень про інтонацію дозволяє простежити еволюцію підходів до її вивчення, що допомагає глибше усвідомити сучасні педагогічні та методичні рішення.

Зокрема вивчення історії проблеми дає можливість виокремити ті аспекти, які залишаються недостатньо дослідженими, а отже, потребують додаткової уваги в сучасних наукових пошуках. Наприклад, хоча інтонація як мовленнєвий феномен досліджувалася ще античними мислителями, систематичне її вивчення у контексті формування особистості стало можливим лише у XX столітті. Розуміння цього історичного шляху допомагає краще усвідомити витоки сучасних теорій і методик.

Інтонація має міждисциплінарний характер, охоплюючи лінгвістику, педагогіку, психологію та культурологію. Вивчення історії становлення проблеми дозволяє побачити, як ці дисципліни взаємодіяли між собою, створюючи умови для комплексного розуміння інтонаційної компетентності. Це знання може бути основою для інтеграції різних підходів у сучасній освіті. Сучасна система освіти, зокрема початкова школа, спрямована на розвиток читацької та комунікативної компетентностей учнів, де інтонація відіграє

важливу роль. Історичний аналіз допомагає визначити, які методи і прийоми були ефективними раніше, і як їх можна адаптувати до потреб сучасного учня.

Таким чином, вивчення історії становлення проблеми розвитку інтонаційної компетентності має важливе значення для поглиблення теоретичних знань, вдосконалення освітніх методик і забезпечення ефективного розвитку цієї важливої якості особистості у сучасних умовах.

Інтонаційна компетентність, як складова мовленнєвої діяльності, привертала увагу дослідників у різних наукових галузях, зокрема лінгвістики, психології, педагогіки та методики викладання мовлення. Формування наукових уявлень про інтонацію як важливий компонент усного мовлення має тривалий історичний шлях, який можна умовно поділити на декілька етапів.

Інтонація зацікавила теоретиків ораторського мистецтва ще в античні часи. Промовець повинен уміти говорити чітко, ясно, щоб усі розуміли, про що він веде мову. Крім того, оратор повинен впливати не тільки на розум, а й на почуття слухачів, вміти завойовувати їхню симпатію, схилити на свій бік, викликати потрібну реакцію. Оратору необхідно знати, як це зробити, які засоби мови, що звучить, потрібно для цього використовувати. Ось чому оратори Стародавньої Греції та Стародавнього Риму, закладаючи основи ораторського мистецтва, писали і про інтонацію.

У працях теоретиків ораторського мистецтва, що дійшли до нашого часу, описано мовленнєву мелодію, визначено її відмінність від музичної, охарактеризовано ритм, темп, паузи, йдеться про важливість поділу потоку мови на смислові частини. Можна сказати, що інтонацією стали цікавитися з часів легендарного Ромула, який заснував Рим.

У античні часи риторика та інтонаційне забарвлення мовлення вважалися невід'ємною складовою ораторського мистецтва і засобом впливу на аудиторію. Давньогрецькі та римські мислителі, такі як Арістотель, Цицерон, Квінтіліан, приділяли значну увагу вивченню та практичному використанню інтонації як інструменту переконання, емоційного впливу та підсилення змісту висловлювань.

Арістотель у своїй праці «Поетика» підкреслював значення інтонації у створенні емоційного зв'язку між промовцем і слухачами. Він вважав, що правильно підібрана інтонація здатна підсилювати логічну аргументацію та викликати довіру до промовця. Інтонація сприймалася не лише як технічний засіб, але й як прояв внутрішнього стану оратора, його щирості та впевненості [2].

М.Цицерон у своїх працях наголошував на ролі голосу, темпу мовлення, пауз і мелодики як основних компонентів ораторської майстерності. Він зазначав, що майстерне володіння інтонацією дозволяє підкреслити ключові моменти промови, викликати захоплення аудиторії та навіть впливати на її емоційний стан. Особливу увагу Цицерон приділяв тренуванню голосу та вмінню змінювати його залежно від змісту і мети висловлювання [95].

У творі «Оратор» М.Цицерон знову звертається до образу ідеального оратора та стилів промов, приділяючи особливу увагу лексиці й ритмічності мовлення, розглядаючи ці аспекти у політичному контексті. У цій праці видатний оратор підсумував свої попередні думки про ораторське мистецтво, систематизувавши багаторічний досвід і знання, які він здобував протягом своєї кар'єри [96].

М.Квінтіліан у трактаті «Інституції ораторської майстерності» вважав, що інтонація, разом із жестами та мімікою, є невід'ємною частиною риторичного мистецтва. Він підкреслював важливість гармонійного поєднання змісту промови та її інтонаційного забарвлення, наголошуючи, що голос оратора має бути мелодійним, але не надмірно прикрашеним, щоб не відволікати увагу слухачів від основної думки [1].

У Давній Греції особливого значення надавалося музичності мовлення, оскільки антична культура вважала гармонію голосу проявом духовної краси. Виступи ораторів часто супроводжувалися драматичними паузами, зміною темпу та висоти голосу для створення емоційного ефекту. Ритміка мовлення була тісно пов'язана з поезією, де інтонаційне забарвлення слугувало для передачі змісту і викликання естетичної насолоди.

Таким чином, в античні часи інтонація вважалася не лише засобом виразності, але й інструментом переконання, впливу та естетичного удосконалення мовлення. Ораторське мистецтво вимагало високого рівня володіння інтонаційними характеристиками мовлення, що залишило вагомий спадок для сучасної риторики та педагогіки.

В епоху Середньовіччя риторика, включаючи інтонаційне забарвлення мовлення, зберігала важливе місце в освітній і культурній традиції, але її характер і спрямованість зазнали суттєвих змін порівняно з античним періодом. Риторика стала тісно пов'язаною з релігійною та церковною діяльністю, що значною мірою визначило її функції та значення.

Основною сферою застосування риторичних навичок у Середньовіччі було церковне проповідання. Інтонаційне забарвлення мовлення використовувалося як інструмент для підсилення духовного впливу на слухачів. Священники прагнули передавати не лише зміст проповідей, але й створювати емоційний зв'язок із парафіянами, викликати в них відповідні почуття – страх перед гріхом, благоговіння перед Богом, надію на спасіння. Інтонація ставала важливим елементом цього процесу, дозволяючи підкреслювати ключові думки, передавати урочистість або суворість тону.

Університетська освіта, що розвивалася в Середньовіччі, включала риторику до числа «семи вільних мистецтв» як частину тривіуму поряд із граматикою і логікою [27]. Проте акцент у викладанні риторики змістився з практичної майстерності ораторів на вивчення теоретичних основ. Інтонація розглядалася здебільшого у контексті правильного читання текстів, таких як Святе Письмо чи твори Отців Церкви, де необхідно було зберігати відповідний тон і темп мовлення.

Велике значення надавали співзвучності мовлення з музичними елементами, що було поширеним у богослужбових практиках. Григоріанський спів, який використовувався у церковних обрядах, базувався на певній мелодиці, яка допомагала підкреслювати зміст молитов і псалмів. Це впливало

і на сприйняття інтонації як частини риторичної майстерності: вона мала бути гармонійною, спокійною, але виразною, відповідно до контексту [26].

Отже, у Середньовіччі риторика і, зокрема, інтонаційне забарвлення мовлення мали переважно релігійно-духовну спрямованість. Інтонація слугувала інструментом для створення емоційного впливу на слухачів і підсилення значущості промови, водночас залишаючись частиною теоретичного вивчення риторичного мистецтва в системі середньовічної освіти.

В епоху Відродження риторика, включаючи інтонаційне забарвлення мовлення, пережила нове піднесення, відроджуючи античні традиції та доповнюючи їх новими ідеями, притаманними гуманістичному світогляду того часу. Інтонація почала сприйматися не лише як технічний засіб виразності, а й як важливий елемент гармонії між думкою, емоцією та мовленням, який відображає унікальність особистості оратора [27].

Однією з центральних ідей Відродження була віра у здатність слова впливати на розум, почуття і волю людини. Інтонаційне забарвлення мовлення розглядалося як інструмент, що додає промовам переконливості та емоційної сили. Відроджуючи праці Арістотеля, Цицерона та Квінтіліана, ренесансні мислителі акцентували увагу на значенні гармонійного поєднання голосу, жестів і міміки, які разом із інтонацією створювали ефектну й переконливу промову.

У цей період риторика стала важливим елементом освітньої системи, зокрема в університетах і школах. Вивчення інтонації, поряд із іншими аспектами риторики, було частиною гуманітарної освіти, спрямованої на виховання «ідеальної людини» [27]. Особливої уваги приділяли читанню вголос і декламації, під час яких від оратора вимагалось не лише правильно інтонувати текст, але й передавати його емоційний зміст, гармонійно змінюючи темп, гучність і мелодику голосу.

Видатні ренесансні діячі, такі як Еразм Роттердамський, зверталися до риторики як до засобу морального та інтелектуального впливу на аудиторію.

Вони підкреслювали, що інтонація має допомагати передавати глибину думок і почуттів, створюючи зв'язок між промовцем і слухачами. Інтонація у їхньому розумінні слугувала мостом між текстом і емоціями, роблячи промову зрозумілішою і ближчою до людей.

Крім того, в епоху Відродження зросла роль драматичного мистецтва, де інтонаційне забарвлення мовлення мало вирішальне значення для передачі характерів персонажів, їхніх емоцій і внутрішніх переживань. Твори Вільяма Шекспіра, Лопе де Веги та інших драматургів демонструють, наскільки тонко використовувалася інтонація для створення художнього ефекту [26].

Таким чином, у період Відродження інтонаційне забарвлення мовлення розглядалося як невід'ємний елемент риторики, який поєднує в собі мистецький, освітній і соціально-політичний аспекти. Воно стало інструментом гуманістичного впливу, спрямованого на виховання гармонійно розвиненої особистості та вдосконалення суспільних комунікацій.

У XVII-XIX ст. під впливом розвитку театрального мистецтва інтонацію починають розглядати як важливий елемент сценічного мовлення. Для актора, як й для оратора, мова, яка звучить – основний засіб передачі думок, почуттів, засіб на глядачів, тому актор має вміти використовувати всі можливості мови, знати її закони.

Фахівці з виразного читання, акторської майстерності, порівнюючи сценічну промову з повсякденною, визначили особливості її інтонації. На прикладі аналізу художнього твору вони показали, яку функцію виконує інтонація, які її складові, з якою інтонацією слід читати той чи інший твір.

Особлива увага приділялася зв'язку пунктуації з характером вимови тексту, підкреслювалося, що розділові знаки визначають місце пауз та його тривалість, вказують межі мовних відрізків, вимагають підвищення чи зниження тону. Вже тоді учені правильно визначили залежність інтенсивності вимови від логічного наголосу, від порядку слів у реченні, від того, до якої частини мови належить слово, яким членом речення є і яке у ньому посідає.

У XIX столітті, із розвитком лінгвістики як науки, інтонація починає розглядатися як об'єкт системного вивчення. Праці О. Потебні заклали основи дослідження мовленнєвих інтонацій у контексті комунікації. Він підкреслював, що інтонація є не лише засобом виразності, але й важливим чинником розуміння сенсу висловлювання. У цей період з'являються перші спроби систематизувати інтонаційні особливості мовлення. Його погляди на ці аспекти були глибоко пов'язані з його теорією слова, значення та мислення, у якій він розглядав мовлення як механізм взаємодії між мисленням, емоціями і вираженням.

О. Потебня вважав риторику не лише технічним мистецтвом, а й важливим інструментом розвитку мислення та культури мовлення. Він підкреслював, що слово несе не тільки інформаційне, але й емоційне та символічне навантаження. Риторика, за його словами, допомагає розкрити ці смислові шари мовлення, дозволяючи слухачеві краще зрозуміти не лише текст, а й прихований за ним зміст.

Потебня наголошував, що ораторське мистецтво має поєднувати логіку викладення думок із емоційною переконливістю. У цьому контексті інтонація відіграє ключову роль, оскільки вона допомагає підсилити акценти, виділити основні думки, створити певний настрій і встановити зв'язок між оратором і слухачами [73].

О.Потебня приділяв значну увагу мовленнєвим інтонаціям, розглядаючи їх як один із ключових компонентів мовленнєвої діяльності та комунікації. У своїх працях він акцентував, що інтонація є не лише технічним засобом виразності, а й важливим елементом, який розкриває глибинний зміст мовлення, його емоційне та смислове навантаження [72].

За О.Потебнею, інтонація відіграє роль посередника між думкою мовця і її сприйняттям слухачем. Вона дозволяє не лише донести зміст висловлювання, але й передати ставлення до нього. Потебня вважав, що кожне слово в мовленні набуває додаткового значення завдяки інтонації, яка

підкреслює важливі аспекти повідомлення, створюючи акценти і виділяючи смислові ядра.

На думку О.Потебні, мовлення без інтонації втрачає свою повноту, оскільки стає монотонним і не здатним передати емоційний стан мовця. Інтонація, на його переконання, допомагає створити більш тісний зв'язок між мовцем і слухачем, оскільки вона впливає на емоційне сприйняття, підсилюючи або пом'якшуючи сенс висловлюваного.

Особливу увагу О.Потебня приділяв інтонаціям у художньому мовленні. Він підкреслював, що в літературному тексті інтонація виконує важливу роль у передачі емоційного настрою, характеру персонажів і загальної атмосфери твору. На його думку, інтонація слугує засобом образного мислення, допомагаючи слухачеві або читачеві глибше відчути і зрозуміти зміст тексту [72].

О.Потебня наголошував на зв'язку між інтонацією та мисленням. Він вважав, що інтонація є виразником процесу мислення і тісно пов'язана з формуванням внутрішнього мовлення. Вона допомагає структурувати думки, визначаючи їхню логіку і послідовність. Потебня звертав увагу на те, що інтонація, як і слово, має здатність відображати складність і багатогранність людської думки. Вчений також підкреслював практичну значущість роботи з інтонацією, особливо у педагогічній діяльності. Він вважав, що навчання мовленнєвих інтонацій є важливим для розвитку культури мовлення, виразності й емоційної переконливості. Інтонація, за його словами, є засобом не лише інформаційного, але й виховного впливу, оскільки вона формує естетичне сприйняття і впливає на розвиток моральних якостей особистості [73].

Олександр Потебня розглядав мовленнєві інтонації як багатофункціональне явище, яке впливає на всі аспекти комунікації – від передачі змісту і емоцій до формування художнього образу та впливу на мислення. Його погляди залишаються важливими для сучасної науки про мовлення, педагогіки і теорії комунікації, оскільки вони підкреслюють

значення інтонації для гармонійного розвитку мовленнєвої культури та ефективності спілкування.

Українські науковці XX століття зробили значний внесок у вивчення інтонації, інтонаційного забарвлення мовлення та її ролі у сприйнятті художніх творів. Їхні праці охоплювали лінгвістичні, педагогічні, літературознавчі та психологічні аспекти, підкреслюючи важливість інтонації у формуванні змісту та емоційного впливу мовлення.

Українські мовознавці, такі як Олена Курило та Іван Огієнко, розглядали інтонацію як важливий елемент просодичної організації мовлення. Їхні праці підкреслювали, що інтонація виконує не лише комунікативну, але й емоційно-експресивну функцію, допомагаючи виразити ставлення мовця до висловлюваного та встановити контакт із слухачем.

Зокрема, Олена Курило, видатна українська мовознавиця, приділяла значну увагу вивченню просодичних характеристик мовлення, зокрема інтонації, як важливого засобу виразності [54]. У своїх працях вона розглядала інтонацію як багатокomпонентне явище, яке відіграє ключову роль у комунікації, забезпечуючи передачу не лише змісту висловлювання, але й емоційного стану мовця. Мовознавиця підкреслювала, що інтонація є важливим елементом синтаксичної структури речення. Вона допомагає визначити тип висловлювання (питальне, розповідне, спонукальне) та його логічний акцент. За її переконанням, інтонація є універсальним засобом, який надає мовленню чіткості, виразності та глибини.

Особливу увагу О.Курило звертала на зв'язок інтонації з емоційною експресією. Вона вважала, що через зміну тону, темпу, ритму та мелодики мовлення людина може передавати свої почуття та ставлення до висловлюваного, що особливо важливо в міжособистісному спілкуванні. Курило зазначала, що в українській мові інтонація має багатий спектр виражальних засобів, які формують її унікальність і відмінність від інших мов [54].

Крім того, вона наголошувала на важливості роботи з інтонацією у навчальному процесі. Вона вважала, що розвиток інтонаційної виразності сприяє кращому розумінню текстів, формуванню читацької грамотності та загальної мовленнєвої культури. Її рекомендації для педагогів включали вправи на інтонаційне інтонування текстів, роботу з паузами, логічними наголосами та мелодикою мовлення.

Таким чином, Олена Курило розглядала інтонацію як невід'ємний елемент мовленнєвої діяльності, який виконує як структурну, так і емоційно-експресивну функцію [54]. Її дослідження підкреслювали значущість інтонації для ефективної комунікації, розвитку мовленнєвої культури та освітнього процесу.

Іван Огієнко, видатний український мовознавець, історик і культурний діяч, приділяв значну увагу вивченню мовлення, зокрема інтонації, як важливого засобу виразності і комунікації. Його погляди базувалися на усвідомленні мови як духовного надбання народу, а інтонація розглядалася ним як один із ключових елементів, що забезпечує її унікальність і національну ідентичність.

І.Огієнко підкреслював, що інтонація виконує не лише комунікативну, але й емоційно-експресивну функцію, допомагаючи висловити почуття мовця, його ставлення до висловлюваного та створювати емоційний зв'язок із слухачем. Він вважав, що інтонація є важливим засобом підсилення смислового навантаження мовлення, адже через неї можна передати настрій, підкреслити акценти та змінити сприйняття висловлювання.

У своїх дослідженнях вчений наголошував на значенні інтонації у літературному та релігійному мовленні. Він звертав увагу на те, як інтонація допомагає передавати духовну глибину текстів, зокрема у церковній проповіді та богослужбових текстах. Важливість інтонації у цих жанрах мовлення, за його словами, полягає у здатності підсилити емоційний вплив на слухачів, сприяючи їхньому духовному збагаченню [5].

Особливе місце у працях Огієнка займало питання виховання мовленнєвої культури. Він наголошував на необхідності вдосконалення інтонаційної виразності у навчальному процесі. На його думку, інтонація повинна стати важливим аспектом у формуванні мовленнєвих навичок школярів і студентів, сприяючи розвитку їхньої комунікативної компетентності та загальної культури мовлення.

І.Огієнко також акцентував увагу на тому, що інтонація є характерною рисою української мови, яка надає їй мелодійності та виразності. Він підкреслював, що робота з інтонацією дозволяє глибше зрозуміти красу українського слова, його образність та емоційну насиченість [5].

Таким чином, Іван Огієнко розглядав інтонацію як багатогранний мовленнєвий феномен, що об'єднує функції комунікації, емоційного впливу та національної ідентичності. Його погляди залишаються важливими для сучасної науки про мовлення, педагогіки та культурології.

Окрему увагу до інтонації в поезії приділяли П.Тичина та Л.Костенко, які у своїх літературних творах створювали інтонаційно багаті тексти, що впливали на емоційне сприйняття читача. Вивчення їхньої творчості стало основою для досліджень у літературознавстві.

Дослідження інтонації, інтонаційних умінь та їхньої ролі у вивченні літературних творів було важливим аспектом наукової діяльності багатьох українських учених ХХ століття. Вони розглядали інтонацію як ключовий засіб виразності, що допомагає глибше зрозуміти художній текст, підсилити його емоційний вплив і сформуванати читацьке сприйняття. У своїх працях вчені акцентували увагу на багатофункціональності інтонації, яка поєднує в собі емоційний, смисловий та естетичний компоненти.

Василь Сухомлинський підкреслював значення інтонації для виховання емоційного світу дитини, вважаючи її важливим інструментом формування здатності до співпереживання героям літературних творів [85].

Леся Калуська зосереджувалася на методах розвитку мовленнєвої культури через навчання виразності інтонації, акцентуючи на її здатності передавати настрій твору.

М Гнатюк досліджувала інтеграцію музичних елементів у роботу з художніми текстами, розглядаючи інтонацію як засіб передачі емоцій і настрою, та рекомендувала використовувати драматизацію і рольове читання для формування інтонаційних умінь.

Дослідники літератури, такі як Д.Чижевський та М.Зеров, аналізували інтонацію як важливий засіб виразності у художніх текстах. Дмитро Чижевський аналізував інтонацію як засіб створення художніх образів і передачі авторського задуму, підкреслюючи її значення у поетичних творах. Зінаїда Савкова розробляла педагогічні прийоми роботи з інтонацією для формування читацької компетентності та емоційного сприйняття текстів.

М.Зеров підкреслював, що інтонація є ключовим елементом поетичної ритміки, допомагаючи створювати мелодику вірша і підсилювати його естетичний вплив. Вивчаючи інтонацію в поезії, акцентував увагу на її ритміці та мелодиці, які сприяють створенню емоційного зв'язку між текстом і читачем.

Микола Григорій Костюк у психологічному контексті наголошував, що інтонація впливає на емоційне сприйняття тексту та розвиток художнього мислення, допомагаючи дітям глибше осмислити літературний твір. Ліна Костенко, хоча й не досліджувала інтонацію безпосередньо, створила поезію, яка стала взірцем інтонаційного багатства, і активно використовувалася у навчальному процесі.

Українські вчені ХХ століття також зробили значний внесок у вивчення ролі інтонації у формуванні інтонаційних умінь під час опрацювання літературних творів. У їхніх працях інтонація розглядалася як важливий компонент мовленнєвої діяльності, що дозволяє розкрити смислове й емоційне багатство художнього тексту, сприяючи глибшому розумінню його змісту.

Науковці підкреслювали, що інтонація є засобом передачі авторського задуму, настрою твору, характеру героїв і змістових акцентів.

О.Савченко наголошувала на необхідності роботи з інтонаційною виразністю у молодшій школі, акцентуючи увагу на тому, що виразне читання літературних творів допомагає учням зрозуміти емоційний підтекст тексту і розвинути читацьку грамотність [76].

Українські педагоги, такі як Зінаїда Савкова, пропонували методики розвитку інтонаційних умінь через читання художніх текстів, вправи на логічний наголос і моделювання емоційних станів. Вони наголошували, що робота з інтонацією сприяє формуванню мовленнєвої культури та комунікативних навичок. Марія Гнатюк звертала увагу на зв'язок інтонації з музичними елементами, що дозволяє глибше відчувати ритміку та мелодику тексту.

Таким чином, українські науковці розглядали інтонацію не лише як технічний засіб виразності, а й як інструмент розвитку емоційного інтелекту, здатності до співпереживання та естетичного сприйняття. Їхні дослідження підкреслюють важливість роботи з інтонацією у вивченні літературних творів, оскільки вона забезпечує гармонійний розвиток мовленнєвих і читацьких умінь, а також допомагає краще зрозуміти та відчувати художній текст.

Українські вчені акцентували увагу на тому, що інтонаційні вміння є важливою складовою мовленнєвої культури та естетичного розвитку. Їхні праці підкреслювали, що інтонація сприяє глибшому розумінню літературних творів, допомагає передати емоції та смислові акценти, роблячи тексти ближчими та зрозумілішими для читачів.

У сучасний період інтонаційна компетентність досліджується як ключовий компонент комунікативної культури, що має міждисциплінарний характер. Інтонація розглядається у зв'язку з розвитком емоційного інтелекту, читацької грамотності та когнітивних процесів. З'являються інтегровані підходи до її формування, які включають використання сучасних педагогічних технологій, таких як ігрові методи, драматизація, інтерактивні вправи.

Таким чином, генезис наукових уявлень про розвиток інтонаційної компетентності відображає еволюцію поглядів на інтонацію як мовленнєвий феномен. Від первинного сприйняття її як суто естетичного елементу до розуміння як багатофункціонального механізму комунікації, розвиток цих уявлень створює міцне підґрунтя для впровадження ефективних педагогічних методик у сучасній початковій освіті.

1.2. Сутнісна характеристика феномена «інтонаційна компетентність молодших школярів» в науковій літературі

У сучасному суспільстві, на етапі духовного відродження та реформування освіти на засадах демократизму й гуманізму, важливим аспектом професійної майстерності педагога є здатність формувати творчу особистість учня за допомогою живого, переконливого слова. Мовленнєва діяльність вчителя є відображенням його стилю навчально-виховної роботи, характеру спілкування та загального рівня культури. Вплив мови педагога на світосприйняття учнів, їхнє ставлення до природи й людей є надзвичайно значущим.

В.Сухомлинський наголошував: «Слово вчителя як інструмент впливу на учня, нічим не замінити. Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця» [85]. Він підкреслював, що «кожне слово, яке звучить у стінах школи, повинно бути продуманим, мудрим, цілеспрямованим» [85]. Таким чином, слово вчителя не лише передає знання, а й формує духовний світ дитини, закладаючи основи її світогляду та моральних орієнтирів.

Щоб слово викликало у учня глибокі переживання та емоційний відгук, а не сприймалося лише як зовнішня інформація, воно повинно впливати не тільки на розум, але й торкатися емоційної сфери.

Смисловий зміст мови визначається тим, що вона означає. Однак справжнє розуміння мовлення можливе не лише через знання значення слів, а й через інтерпретацію виразних елементів, які розкривають глибинний зміст, закладений мовцем [43]. Зміст і емоційність мовлення передаються не лише словами, але й різноманітними інтонаційними засобами.

Формування інтонаційної компетентності є надзвичайно важливим як для розвитку особистості, так і для забезпечення ефективної комунікації. Інтонація виступає ключовим елементом мовлення, який не лише передає смисл висловлювання, але й додає йому емоційної виразності, допомагає встановлювати зв'язок між мовцем і слухачем, створює сприятливий емоційний фон для спілкування.

Інтонаційна компетентність сприяє розвитку комунікативних здібностей, оскільки інтонація дозволяє правильно інтерпретувати зміст висловлювань, виділяти головне, передавати емоції та підкреслювати логічні акценти. Це важливо як у міжособистісному спілкуванні, так і у професійній діяльності, де здатність до виразного мовлення є показником високої мовленнєвої культури. Інтонація є незамінним засобом емоційного впливу. Вона дозволяє не лише доносити інформацію, але й викликати почуття, формувати ставлення до предмета розмови чи тексту, розвивати емпатію. Зокрема, у навчальному процесі інтонаційна виразність мовлення вчителя допомагає підтримувати увагу учнів, сприяє кращому засвоєнню матеріалу та створює сприятливу атмосферу для навчання.

Інтонаційна компетентність є важливим фактором у роботі з текстами, особливо художніми. Виразне інтонування дозволяє глибше розкрити емоційний і смисловий зміст тексту, передати авторський задум, настрій і характер персонажів. Це сприяє не лише розвитку читацької грамотності, але й формуванню естетичного смаку, емоційного інтелекту та здатності до співпереживання. Крім того, інтонаційна компетентність є важливою складовою мовленнєвої культури. Вона формує у мовців вміння адаптувати своє мовлення до конкретної комунікативної ситуації, аудиторії та мети

спілкування. Це дозволяє зробити спілкування більш ефективним і гармонійним, запобігаючи непорозумінням.

У сучасному світі, де комунікація відіграє важливу роль у всіх сферах життя, інтонаційна компетентність набуває особливого значення. Вона є основою для розвитку переконливого мовлення, яке впливає не лише на розум, але й на емоції слухачів. Тому формування інтонаційної компетентності необхідно розглядати як важливий елемент освітнього процесу, що сприяє гармонійному розвитку особистості та підвищенню ефективності спілкування.

Саме тому надзвичайно важливо розглянути сутність усіх понять, пов'язаних з інтонаційною компетентністю для того, щоб допомогти розвивати її у дітей молодшого шкільного віку.

Отож, інтонаційна компетентність є складовою комунікативної компетентності особистості, що проявляється у здатності правильно сприймати, інтерпретувати та відтворювати інтонаційні особливості мовлення. Це явище охоплює сукупність знань, умінь і навичок, які дозволяють людині ефективно користуватися інтонацією як засобом виразності, емоційного забарвлення та смислового структурування мовлення. Інтонаційна компетентність є багатогранним феноменом, що включає не лише технічні аспекти володіння голосом, але й здатність до емоційного відгуку та адекватного використання інтонаційних засобів у різних комунікативних ситуаціях.

В даний час багато лінгвістів відзначають втрату в українській мові характерне для неї ритміко-інтонаційне забарвлення. Н.Бабич звертає увагу, що «зникає властивий українській мові тип інтонаційного її оформлення – мелодійний, без різких тональних переходів, спокійний темп промови, чітке інтонаційне виділення найбільш значних частин висловлювання без інтонаційного дроблення словосполучень окремими словами» [3].

Підходячи до вивчення розвитку інтонаційної сторони мовлення особистості виникла суперечність між глибиною науково-теоретичного осмислення явищ української мови та недостатньою практичною реалізацією

методів та прийомів щодо формування інтонаційних умінь молодших школярів на самому початку навчання їх літературному читанню: потребує уточнення особливостей їхнього змісту для початкової школи, недостатньо розкрито психолого-педагогічні можливості засобів художнього твору для вдосконалення даних умінь, не розроблено ефективний інструментарій для формування інтонаційних умінь молодших школярів.

Розвиток комунікативних якостей особистості, які забезпечують її самовизначення та самореалізацію, і тим самим сприяють становленню та формуванню емоційно-вольової сфери дитини на основі створення умов для входження дитини у світ соціального оточення, є комунікативною складовою якості освіти. Вміння сприймати та виражати емоційні відтінки за допомогою інтонаційних засобів є одним із головних складових комунікативної компетентності учасників спілкування.

Параметрами мовлення, що мають комунікативний характер, є виразність мови. Вона один із найважливіших показників мовної культури.

Існує думка, що виразність – це спосіб переробки та освоєння отриманої інформації шляхом еквівалентних заміन «чужих» слів своїми словами, це психологічний механізм, що допомагає виразити себе, це спосіб засвоєння інформації та адекватного її перекодування [9].

Під виразним мовленням розуміють усну мову, що відповідає змісту висловлювання або читаного тексту.

А.Григорчук стверджує, що «виразністю мови називаються такі особливості її структури, які підтримують увагу та інтерес у слухача чи читача; відповідно мова, що володіє цими особливостями, і називатиметься виразною» [19].

У своєму дослідженні Я.Кодлюк дає таке формулювання поняття: «Виразна мова – це мова, у якій оптимально використовують усі засоби виразності мови відповідно до предмета мови, умовами і завданнями спілкування» [38].

Виразність мови складається з кількох показників, серед яких можна виділити кілька типів виразності:

- мовна виразність – правильний та цілеспрямований відбір мовних засобів: *Я сумую. Мені сумно. Я зажурилася. Мене здолав смуток* і т.д.
- інтонаційна виразність – використання суперсегментних засобів мови
- наголоси, мелодики, ритму, паузування, темпу, тембру, інтенсивності тощо;
- екстралінгвістична виразність – використання невербальних засобів спілкування – міміки, жестів [48].

Також виразність мови ділиться на два різновиди: логічну та емоційну. Логічна виразність найбільш характерна для «суворих» функціональних стилів: офіційно-ділового та наукового. Сюди входять мелодика – чергування підвищення та зниження голосу залежно від сенсу висловлювання (запитання, твердження, вигук); логічний наголос, логічна пауза, логічна мелодія. Емоційна виразність, звернена до почуттів адресата, яскраво проявляється у художній, розмовній, публіцистичній мові. У промові з'являються чітко напружені емоційні наголоси (емфатичні) та паузи, зумовлені почуттями, настроєм, бажанням. В даному випадку емоційну та логічну виразність поєднує інтонаційна виразність [48].

Інтонаційна виразність мови, своєю чергою, виконує такі важливі функції, як привернення уваги співрозмовника, залучення їх у процес комунікації через вплив на емоційну сферу; допомагає утримати увагу співрозмовника протягом усього акту комунікації; знижує рівень стомлюваності комунікантів. Завдяки інтонаційному ладу мови можна визначити фізичний та психічний стан людини, її наміри та деякі риси характеру.

Спеціальні лінгводидактичні дослідження показують, що рівень сформованості інтонаційних умінь, відповідно й інтонаційної компетентності, школярів недостатньо розвинений. Діти часто не здатні розрізняти по інтонації смислові та емоційні відтінки фрази, що звучать. Недосконале вміння школярів правильно використовувати інтонаційні можливості мови у своїй

власній мові, звідси монотонне, невиразне, інтонаційно незв'язне мовлення учнів, тому роботі над інтонацією в школі має бути приділено більше уваги.

Отже, на вирішення методичної проблеми надається важливим розкриття сутності поняття «інтонаційні вміння», «інтонаційна компетентність».

Л.Башманівська під поняттям «інтонаційні вміння» розуміє знання поняття інтонації, її структурних компонентів та функцій; вміння сприймати на слух зміни всіх акустичних властивостей інтонації; розрізняти за інтонацією вираз основних емоційних станів і смислових відтінків висловлювання, що звучить; правильно розставляти логічні наголоси; підвищувати та знижувати голос, володіти силою голосу; витримувати паузи, співвідносити темп мови із змістом тексту; передавати за допомогою інтонації сенс фрази; підбирати необхідну інтонацію для вираження будь-якого емоційного стану; а також давати вербальну характеристику інтонації емоційного мовлення [6].

Можна говорити про те, що підвищення ефективності формування інтонаційних умінь можливе за умови врахування ролі інтонації у процесі зародження та сприйняття висловлювання.

Інтонація – єдність взаємозалежних компонентів: мелодики, інтенсивності, тривалості темпу промови і тембру вимови (іноді – і пауза), які служать для висловлювання синтаксичних значень і передачі емоційно-експресивних відтінків сенсу.

Інтонація (від латів. *intonare* – вимовляти голосно) – виразний засіб мовлення, що дозволяє передати ставлення того, хто говорить до предмета мови; смислова мелодія мови. У мистецькому творі інтонація проявляється як ефект присутності «живого голосу», який створюється за допомогою повторів, інверсій, вигуків, звернень та інших. прийомів збагачення нейтрального стилю промови.

Інтонаційна виразність мовлення базується на голосі, який не лише передає зміст, але й забезпечує передачу емоційного контексту. Інтонаційне

забарвлення створюється завдяки характеристикам звучання голосу: висоті (підвищення або зниження звуку), яка формує мелодику мовлення; силі звуку (посилення або послаблення), що визначає його динаміку; темпу і ритму, які впливають на швидкість вимови; а також тембру, що надає мовленню емоційного забарвлення. Важливу роль у досягненні інтонаційної виразності відіграє володіння фразовим і логічним наголосом, а також правильне використання логічних і психологічних пауз. Ці компоненти, які залежать від змісту та мети висловлювання, дозволяють створити точну мовленнєву інтонацію, що формує манеру мовлення і передає почуття мовця та емоційний сенс висловлювання.

Особливу увагу привертають праці зарубіжних дослідників про інтонацію як один із основних елементів мови. Так, Б.Ейхенбаум визначає інтонацію як головний параметр схожості поезії та музики. «Синкретизація поезії з музикою, внаслідок якої народжується «пісенний лад» лірики, виявляється у домінуванні інтонаційного чинника. Мовленнєва інтонація набуває співучого характеру і, вступаючи у зв'язок з ритмічними каденціями, складається в мелодійний рух».

Вчений стверджував, що «в інтонації концентрується життя вірша, динаміка його звучання». При перекладі поезії з однієї мови іншою він закликає зберігати не ритм вірша, а його інтонацію.

Значення інтонації в емоційно збагаченій мові дуже велике.

«Інтонація є найвищою і найгострішою формою мовного впливу», – стверджують майстри художнього слова. Вона фонетично організує промову, розчленовуючи її на речення і фрази (синтагми), висловлює смислові відносини між частинами речення, надає реченню, що вимовляється, значення повідомлення, питання, наказу і так далі, висловлює почуття, думки, стани співрозмовника – так оцінюють роль інтонації філологи [10].

Тому в даному параграфі розглянемо основні компоненти інтонації:

1) сила, що визначає динаміку мови та виражається в наголосах;

2) напрямок, що визначає мелодику мови та виражається в русі голосу за звуками різної висоти;

3) швидкість, що визначає темп і ритм мови і виражається в тривалому звучанні та зупинках (паузах);

4) тембр (відтінок), що визначає характер звучання (емоційне забарвлення мови).

Усі ці компоненти – звукова оболонка мовлення, її звучання, матеріальне втілення змісту, сенсу промови [10].

Наголос у слові належить до надлінійних явищ звукової складу слова. Український словесний наголос відрізняється більшою тривалістю вимови голосного звуку в наголошеному складі. Наголошений склад вимовляється і з більшою силою порівняно з ненаголошеним. Наголошені склади чітко протиставлені ненаголошеним, вони вимовляються чіткіше, ненаголошені ж вимовляються неявно (редуковано).

Існують фразові та логічні наголоси, дуже важливі для освоєння інтонаційної системи української мови.

З іншого боку, вченими введено в науковий обіг поняття «емфатичний наголос» (емоційний).

Звуковий потік у мові розчленовується на речення. У реченні слова об'єднуються за змістом у ритмічні групи, це є власне відрізки речення – мовні такти вимовного характеру. Ці мовні такти виділяються між двома паузами, які слідує одна за одною; в середині цієї фонетико-синтаксичної єдності паузи відсутні. Ці поєднання називаються фразами [19].

Членування на інтонаційно-сміслові відрізки (фрази) допомагає осмисленню речення, уточненню його змісту. Усі висловлювання від цього виграють.

Логічний наголос – це виділення слова, найістотнішого з погляду ситуації промови.

Лінгвістична наука має у своєму розпорядженні опис способів виділення слів, що містять у собі найбільш важливу інформацію. Найбільш поширеними

є посилення та зменшення інтенсивності звучання, причому відповідній зміні піддається не все слово, яке несе на собі логічний наголос, а лише наголошений склад, точніше голосний, на якому і відбувається «головний мелодійний рух» [19].

Емфатичний наголос полягає у посиленні емоційної насиченості мови. Звукові засоби вираження емоцій описані у роботі А.Капської, якою запроваджено термін «емфатичний наголос». Цей вид наголосу висуває і посилює емоційний бік слова або висловлює афективний стан того, хто говорить у зв'язку з тим чи іншим словом. Характеризуючи різницю між логічним та емфатичним наголосом, А.Капська показує, що логічний наголос привертає увагу до цього слова, а емфатичний робить його емоційно насиченим.

Звукові засоби емфатичного наголосу – це більше або менше подовження (довгота) наголошеного голосного звуку: Прекра-а-а-асна людина!

Усі перелічені види наголосів входять до складу інтонації та діють разом з іншими компонентами: паузами, мелодикою, темпом та тембром.

Пауза, темп, ритм. Пауза (лат. pausa, від грец. pausis – «припинення, зупинка») є особливий, «порожній» компонент. Під паузою розуміються два явища: по-перше, більша чи менша перерва у звучанні, що є сигналом кордону між двома більш менш самостійними за змістом відрізками мови; по-друге, зміна тону межі синтагматичного членування. Залежно від збігу чи розбіжності даних явищ паузи прийнято поділяти на граматичні, тобто ті, що збігаються з межами членування, і неграматичні, що виникають там, де членування не дозволено системою мови [48].

Як основна характеристика паузи виступає її тривалість. Тривала пауза сигналізує, зазвичай, про завершеність висловлювання; Пауза, що звучить, частіше виступає на межі незавершеного висловлювання [57].

Темп як компонент інтонації є відносною швидкістю вимовляння окремих слів у синтагмі або однієї синтагми по відношенню до іншої.

Лінгвістичне навантаження даного компонента інтонації полягає у виділенні ділянок мовленнєвого ланцюга, мають різний ступінь значущості для того, хто говорить. З іншого боку, виявлено роль темпу передачі відносин між відрізками тексту [63].

Існує певний зв'язок між темпом виголошення та комунікативним типом речення: відносно швидкий темп характерний для питання, відносно повільний – для оклику, що пов'язано з різним ступенем інтонаційної розчленованості цих типів висловлювання. Найбільш вираженою тенденцією оформлення висловлювання є уповільнення темпу до кінця одиниці, що часто поєднується з розташуванням ближче до кінця найважливіших елементів висловлювання [64].

Ритмом називають рівномірне чергування прискорення та уповільнення, напруги та ослаблення, довготи та стислості, подібного та різного в мові. Найбільш відчутний вираз ритму ми знаходимо у віршованому висловлюванні, наприклад, чергування наголошених і ненаголошених складів у певному порядку, через певні сумарні проміжки часу. Ритм відчувається лише у єдності зі змістом.

«Ритм створює музичну атмосферу твору, особливим чином впливає на почуття читача. Ритм – це биття пульсу поета, його живий темперамент, тепло крові» [65].

Досвідчений читач та оповідач вільно варіює темп: де потрібне емоційно-патетичне виконання вірша, він читає сповільненим темпом; під час передачі легкої розмови у оповіданні він прискорить темп, скоротивши число пауз, послабивши фразові наголоси, знявши у окремих місцях логічні наголоси; передаючи значне, важливе, посилить систему наголосів, сповільнить промову [72].

Молодших школярів слід вчити відчувати ритм, розуміти його роль у створенні музичності художнього твору, передачі настроїв автора чи ліричного героя. Тут незамінні гарне читання тексту вчителем, вміло відібрані аудіозаписи.

Мелодика мови – рух голосу за звуками різної висоти. Від того, наскільки легко переходить голос від середньої постійно притаманної читцю висоти до нижчої чи високої, залежить одна з основних якостей мови – гнучкість, музичність.

Мелодика служить для забезпечення зв'язування окремих частин мовленнєвого потоку. Так, деяке підвищення тону або незначне його зниження до кінця відрізка мови в українській мові має місце в тому випадку, якщо він є незакінченою ідеєю, а наступний відрізок знаходиться в тісному семантико-синтаксичному зв'язку з цим відрізком. І навпаки, значне зниження тону наприкінці відрізка мови свідчить, що він є самостійною синтаксичною одиницею, або закінчує якусь частину складного пропозиції. Таким чином, мелодика передає зв'язність (незв'язність) тексту, сигналізує про те, закінчено акт комунікації чи ні [73].

Тембр голосу – засіб виразності мовлення і читання. Це – додаткове артикуляційно-акустичне забарвлення голосу, його колорит. У порожнині рота, в результаті більшої або меншої напруги органів мови та змін об'єму резонатора утворюються обертони, тобто, додаткові тони, що надають основному тону особливий відтінок, особливе забарвлення. Тому тембр називають ще кольором голосу.

Тембр голосу може змінюватися і залежить від емоційного стану людини. Тому тембром називають також специфічне забарвлення мови, яке надає їй ті чи інші експресивно-емоційні властивості. Такого значення набуває іноді і термін тон (або основний тон).

Неважко помітити, що дані поняття безпосередньо пов'язані з процесом комунікації, з наявністю комунікативного наміру у того, хто говорить, і зі спробою реалізувати відповідне комунікативне завдання. Якщо лексико-граматичні засоби служать передачі думок, ідей, фактів тощо, то інтонаційні засоби необхідні для передачі емоційного стану співрозмовників, їх ставлення до переданої інформації.

Тому необхідно не тільки формувати навички відтворення інтонаційних моделей, а й навчати молодших школярів використанню даних моделей у мові з метою вирішення відповідних комунікативних завдань. Інакше кажучи, слід формувати інтонаційні вміння учнів.

Виділимо групу основних інтонаційних умінь, що формуються у молодших школярів у процесі навчання на уроках літературного читання:

- вміння виражати ритм слова, фрази, тексту, віршованого тексту; вміння користуватися ритмом для ефективності спілкування;
- вміння визначати доречність та характер пауз; вміння користуватися паузами;
- вміння виражати логічний наголос, підвищуючи або знижуючи тон;
- вміння вимовляти емоційний (емоційний) наголос за допомогою сили голосу;
- вміння користуватися змішаним типом дихання (нижньореберно-діафрагматичним);
- вміння раціонально витрачати повітря, правильно робити його добір;
- вміння підвищувати та знижувати тон голосу (володіння мелодикою мовою);
- вміння висловлювати питання (незакінченість), твердження (закінченість).

Таким чином, інтонаційна виразність мовлення, здатна пробуджувати думки і почуття людей, підтримувати загострену увагу і викликати інтерес до сказаного, є результатом сформованості інтонаційних умінь молодших школярів.

Аналіз інтонаційних умінь як складових мовленнєвої діяльності дає змогу глибше зрозуміти їхню роль у формуванні мовленнєвої культури та ефективної комунікації. Інтонаційні вміння охоплюють здатність сприймати, інтерпретувати та відтворювати інтонаційні особливості мовлення, що є основою для досягнення емоційної виразності й смислової точності у спілкуванні. Проте для повного розуміння цього феномена необхідно перейти

до більш широкого і комплексного поняття – «інтонаційна компетентність», яке інтегрує в собі знання, навички та вміння працювати з інтонаційними засобами мовлення, а також здатність застосовувати їх відповідно до комунікативної мети та ситуації. Розгляд цього поняття дозволить усвідомити інтонацію не лише як технічний аспект мовлення, але і як важливий компонент загальної комунікативної компетентності особистості.

Сутність інтонаційної компетентності визначається через систему понять, які пов'язані з її формуванням та реалізацією в мовленнєвій діяльності. Інтонація, як центральне поняття, розглядається як сукупність просодичних характеристик мовлення: мелодики (зміни висоти тону), ритму (чергування наголошених і ненаголошених елементів), темпу, паузації, динаміки (силового забарвлення) і тембру (загального емоційного звучання голосу). Ці компоненти забезпечують передачу смислу висловлювання, його емоційного контексту та авторського ставлення.

Інтонаційна виразність мовлення, яка є основою інтонаційної компетентності, охоплює здатність чітко передавати логічні акценти, правильно інтонувати фрази, використовувати паузи для структурування тексту та відображення емоційної насиченості висловлювання. Вона також передбачає розуміння значення інтонації у взаємодії з іншими елементами мовленнєвого процесу, такими як логічний наголос, інтонування різних типів речень і передача емоційно-експресивного забарвлення.

Формування інтонаційної компетентності тісно пов'язане з поняттям мовленнєвої культури, яка включає в себе не лише правильність вимови та володіння лексико-граматичними засобами, але й вміння адаптувати інтонацію до комунікативної ситуації. Інтонаційна грамотність як складова цієї культури є показником мовленнєвого розвитку особистості, оскільки вона сприяє ефективному передаванню і сприйняттю інформації, налагодженню емоційного зв'язку з аудиторією та розкриттю глибинного змісту висловлювань.

Інтонаційна компетентність також пов'язана з поняттям читацької компетентності, особливо у роботі з художніми текстами. Інтонаційне інтонування художнього тексту дозволяє глибше розкрити авторський задум, передати емоції персонажів і створити у слухачів або читачів відповідний настрій. Це робить інтонацію важливим інструментом для формування емоційного інтелекту, співпереживання та естетичного сприйняття.

Інтонаційна компетентність молодших школярів є багатограним явищем, яке об'єднує різні елементи, спрямовані на формування здатності до емоційно-сміслового сприйняття і відтворення мовлення. Її структурні компоненти охоплюють кілька взаємопов'язаних аспектів, що забезпечують гармонійний розвиток мовленнєвих умінь дитини.

1. Просодичний компонент. Цей компонент включає здатність розпізнавати і відтворювати основні характеристики інтонації: мелодику, ритм, темп, паузи, динаміку і тембр голосу. Мелодика визначає зміни висоти тону, які впливають на емоційне забарвлення мовлення. Ритм і темп формують його динамічну структуру, а паузи допомагають виділяти ключові частини висловлювання. Тембр голосу додає мовленню емоційного звучання, сприяючи кращому сприйняттю і розумінню.

2. Сміслово-логічний компонент. Цей компонент відображає здатність учнів усвідомлено використовувати інтонаційні засоби для передачі змісту висловлювання, підкреслення головної думки та логічних акцентів. Він включає вміння застосовувати логічний наголос і правильно структурувати мовлення через паузи, що забезпечує його зрозумілість і смислову цілісність.

3. Емоційно-експресивний компонент. Емоційно-експресивний аспект інтонаційної компетентності спрямований на передачу почуттів, настрою і ставлення до висловлюваного. Молодші школярі вчаться використовувати інтонацію для емоційного забарвлення мовлення, що сприяє створенню яскравого і виразного мовленнєвого образу. Цей компонент є особливо важливим для розвитку здатності до співпереживання та естетичного сприйняття.

4. Комунікативний компонент. Комунікативний компонент охоплює здатність адаптувати інтонаційні засоби до конкретної комунікативної ситуації, враховуючи мету і контекст спілкування. Він сприяє ефективному встановленню контакту з аудиторією, передачі намірів і досягненню взаєморозуміння між учасниками комунікації.

5. Рефлексивний компонент. Цей аспект інтонаційної компетентності передбачає здатність дитини усвідомлювати свої мовленнєві дії, аналізувати і коригувати інтонаційне оформлення мовлення. Рефлексія допомагає учням вдосконалювати свої інтонаційні вміння, підвищуючи якість мовлення.

Кожен із цих компонентів є важливим для формування інтонаційної компетентності молодших школярів. Їх взаємодія забезпечує гармонійний розвиток мовленнєвих навичок, сприяючи ефективній комунікації, емоційному вираженню і смисловій точності мовлення, що є основою для успішного навчання і спілкування в початковій школі.

Таким чином, інтонаційна компетентність є складним і багатогранним феноменом, що інтегрує в собі знання, навички й уміння працювати з просодичними засобами мовлення. Вона є важливим чинником розвитку комунікативних здібностей особистості, впливає на якість міжособистісного спілкування, забезпечує емоційну насиченість мовлення та сприяє глибшому розумінню текстів у різних контекстах комунікації.

1.3. Специфіка розвитку інтонаційних умінь учнів молодшого шкільного віку

Розвиток інтонаційних умінь у молодших школярів є складним процесом, що залежить від низки психологічних чинників, які визначають сприйняття, осмислення та відтворення мовлення. Молодший шкільний вік (6-10 років) є сенситивним періодом для розвитку мовленнєвих навичок,

включаючи інтонацію, оскільки саме в цей час діти активно засвоюють нові мовленнєві форми, розвивають комунікативні здібності та емоційну сферу.

Розвиток інтонаційних умінь у молодших школярів визначається їхніми психологічними особливостями, які формують сприйняття, осмислення та відтворення мовлення. У цьому віці діти активно засвоюють нові мовленнєві форми, розвивають комунікативні здібності та емоційну сферу, що робить молодший шкільний вік сенситивним періодом для формування інтонаційної компетентності. Однією з ключових характеристик цього віку є здатність дітей сприймати інтонаційні особливості мовлення, такі як мелодика, ритм, темп, паузи та наголос. Емоційна чутливість дозволяє їм інтуїтивно розпізнавати емоційне забарвлення висловлювань, проте для усвідомленого використання інтонації необхідне цілеспрямоване педагогічне втручання.

У молодшому шкільному віці сприйняття інтонації є важливим компонентом мовленнєвого розвитку, який закладає основу для формування інтонаційних умінь. У цей період діти активно розвивають здатність розпізнавати інтонаційні характеристики мовлення, такі як мелодика, темп, ритм, паузи та наголос, що визначає їхню спроможність сприймати емоційний і смисловий підтекст висловлювань [30].

Молодші школярі здатні інтуїтивно розпізнавати емоційне забарвлення інтонації, навіть якщо не завжди усвідомлюють його смислове значення. Наприклад, вони легко розпізнають радість, сум, здивування чи злість у мовленні дорослих завдяки зміні висоти тону, темпу або гучності. Це свідчить про високий рівень сенсорної чутливості до просодичних характеристик мовлення, який слід використовувати у педагогічній практиці для розвитку інтонаційних умінь.

Водночас діти цього віку ще недостатньо вміють свідомо аналізувати почуту інтонацію, пов'язувати її з контекстом висловлювання чи емоційним станом мовця. Тому важливо поступово формувати у них рефлексивні вміння, які дозволяють усвідомлювати, як інтонація впливає на зміст і сприйняття мовлення. Це можна досягти через вправи на слухове розпізнавання

інтонаційних характеристик, такі як визначення настрою персонажів за інтонацією чи знаходження інтонаційних помилок у мовленні.

Особливістю сприйняття інтонації в цьому віці є схильність до наслідування. Діти добре засвоюють інтонаційні зразки, які чують у мовленні дорослих, і відтворюють їх у власному мовленні. Цей природний механізм наслідування можна ефективно використовувати на уроках через виразне читання вчителя, аудіозаписи або театралізовані ігри, де учні мають можливість повторювати інтонаційні зразки.

Крім того, молодші школярі сприймають інтонацію не лише як звуковий, але і як емоційний стимул. Інтонаційні засоби мовлення, такі як мелодика та тембр, безпосередньо впливають на їхній емоційний стан і здатність до співпереживання. Це створює основу для розвитку емпатії через роботу з інтонаційно забарвленими текстами та діалогами.

Таким чином, сприйняття інтонації у молодшому шкільному віці є поєднанням природної чутливості до просодичних характеристик мовлення і поступового формування рефлексивних вмінь. Для розвитку інтонаційних умінь важливо організовувати вправи на слухове розпізнавання інтонації, стимулювати наслідування інтонаційних зразків і забезпечувати емоційне занурення учнів у комунікативні ситуації. Це сприяє гармонійному розвитку інтонаційної компетентності як складової мовленнєвої культури учнів.

Емоційний розвиток молодших школярів має вирішальне значення для формування інтонаційних умінь, оскільки саме емоції лежать в основі здатності до виразного мовлення. У цьому віці емоційна сфера дитини характеризується нестабільністю, підвищеною чутливістю та схильністю до наслідування. Ці особливості створюють сприятливі умови для розвитку інтонаційних умінь, якщо враховувати емоційні потреби та можливості дітей у педагогічному процесі [65].

Молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку емпатії – здатності розуміти і співпереживати почуттям інших людей. Ця якість сприяє кращому сприйняттю інтонаційного забарвлення мовлення та його

відтворенню. Наприклад, під час читання в ролях або інсценізації учні можуть емоційно налаштовуватися на образи персонажів, що стимулює розвиток їхньої інтонаційної виразності.

Діти цього віку мають природну здатність реагувати на яскраві емоційні стимули, такі як зміна тембру, темпу або мелодики мовлення. Це дозволяє їм легко розпізнавати емоційний підтекст висловлювань, навіть якщо вони ще не повністю усвідомлюють його смислове значення. Використання емоційно насичених текстів або вправ, які викликають у дітей емоційний відгук, сприяє закріпленню інтонаційних навичок.

Водночас у молодшому шкільному віці діти ще не завжди можуть адекватно контролювати свої емоції або висловлювати їх через мовлення. Тому важливо навчати їх свідомо використовувати інтонацію для передачі настрою, почуттів і ставлення до висловлюваного. Це можна досягти через поступове ускладнення завдань, наприклад, запропонувати учням інтонувати фрази, передаючи різні емоційні стани, такі як радість, здивування чи смуток.

Також варто враховувати, що емоційний розвиток тісно пов'язаний із соціальним середовищем дитини. У спілкуванні з учителем і однокласниками молодші школярі вчаться виражати свої емоції через мовлення, наслідуючи інтонаційні зразки, які чують у мовленні дорослих. Завдання педагога – створювати такі умови, де діти могли б експериментувати з інтонацією, отримувати зворотний зв'язок і вдосконалювати свої навички.

Таким чином, емоційний розвиток молодших школярів створює основу для формування інтонаційних умінь, оскільки здатність розуміти і виражати емоції через мовлення є ключовим компонентом інтонаційної виразності. Педагогічна підтримка в цьому процесі має включати використання емоційно насичених текстів, вправ на передачу настрою та стимулювання емпатії, що сприяє гармонійному розвитку інтонаційної компетентності дітей.

Особливості розвитку пам'яті та уваги у молодшому шкільному віці відіграють важливу роль у формуванні інтонаційних умінь, оскільки саме ці когнітивні процеси забезпечують ефективність сприйняття, збереження та

відтворення інтонаційних характеристик мовлення. У цьому віці пам'ять дітей характеризується переважанням механічного запам'ятовування, що дозволяє їм легко засвоювати мовленнєві зразки, включаючи інтонаційні конструкції. Наприклад, учні можуть запам'ятовувати ритміку, темп і мелодику фраз, які воничують під час виразного читання вчителя або аудіозаписів.

Однак, формування інтонаційної компетентності потребує розвитку логічної пам'яті, яка передбачає усвідомлене запам'ятовування інтонацій у зв'язку з їх змістом. У цьому контексті важливо організовувати вправи, які поєднують механічне запам'ятовування з аналізом емоційного та смислового змісту мовлення, наприклад, читання текстів з наступним обговоренням емоційного забарвлення інтонацій [64].

Розвиток уваги також є ключовим для формування інтонаційних умінь. У молодшому шкільному віці увага має мимовільний характер, тобто діти зосереджуються на яскравих або емоційно насичених аспектах мовлення, таких як зміни тону, ритму чи гучності. Цей природний інтерес до виразних елементів інтонації можна використовувати для залучення дітей до вправ з інтонування, наприклад, через ігри, драматизацію або рольове читання.

Для формування стійких інтонаційних навичок важливо розвивати довільну увагу, яка дозволяє учням свідомо концентруватися на конкретних аспектах мовлення. Це досягається шляхом систематичної роботи над вправами, які вимагають від учнів зосередження на таких деталях, як логічний наголос, паузи або темп мовлення. Наприклад, можна запропонувати дітям змінювати інтонацію залежно від змісту тексту чи ролі персонажа, звертаючи увагу на відповідність інтонаційного забарвлення емоційному контексту.

Отже, розвиток пам'яті та уваги в молодшому шкільному віці створює сприятливі умови для формування інтонаційних умінь. Завдяки механічній пам'яті діти легко запам'ятовують інтонаційні зразки, тоді як розвиток логічної пам'яті та довільної уваги сприяє їх свідомому використанню, що є основою для гармонійного розвитку мовленнєвої виразності.

Розвиток мовленнєвого апарату у молодшому шкільному віці є ключовим фізіологічним чинником, що впливає на формування інтонаційних умінь. У цьому віці мовленнєвий апарат дітей ще перебуває у стадії активного розвитку, що створює як можливості, так і певні обмеження для вдосконалення інтонаційної виразності.

Основними компонентами мовленнєвого апарату, які забезпечують формування інтонаційних умінь, є голосові зв'язки, органи артикуляції (губи, язик, піднебіння), дихальний апарат та слухова система. У молодшому шкільному віці голосові зв'язки стають більш гнучкими, що дозволяє варіювати висоту, силу і тембр голосу. Це створює передумови для освоєння інтонаційних засобів, таких як зміна мелодики, динаміки і ритму мовлення. Однак, через недосконалість координації дихання і фонації, діти можуть мати труднощі з плавністю мовлення та правильним інтонуванням довгих фраз.

Особливе значення у формуванні інтонаційних умінь має розвиток дихального апарату, який забезпечує опору голосу та регулювання сили звуку. У цьому віці діти часто не вміють правильно користуватися диханням у процесі мовлення, що може призводити до нерівномірного ритму і переривчастості мовлення. Для вдосконалення цієї навички потрібні спеціальні вправи на дихальну координацію, наприклад, тренування правильного вдиху і видиху під час проголошення речень із різними інтонаційними малюнками.

Слухова система молодших школярів відіграє важливу роль у сприйнятті та відтворенні інтонації. У цьому віці діти здатні розпізнавати інтонаційні особливості мовлення, але часто мають труднощі з їх відтворенням через недостатній контроль над артикуляційними органами. Вправи на слухове сприйняття, наслідування інтонаційних зразків та робота з аудіотекстами сприяють розвитку цієї навички.

Розвиток артикуляційного апарату у молодших школярів дозволяє поступово вдосконалювати чіткість вимови, що є необхідною умовою для правильної інтонаційної виразності. Однак артикуляція у цьому віці ще не є

повністю автоматизованою, тому діти можуть мати труднощі з чітким виділенням наголошених складів або плавністю переходу між звуками, що впливає на якість інтонаційного оформлення мовлення.

Таким чином, розвиток мовленнєвого апарату у молодшому шкільному віці забезпечує фізіологічну основу для формування інтонаційних умінь, але водночас вимагає цілеспрямованої роботи над диханням, артикуляцією, голосовою гнучкістю та слуховим сприйняттям. Спеціально організовані вправи, які враховують ці особливості, допомагають дітям освоювати інтонаційні засоби і вдосконалювати мовленнєву виразність.

Здатність до рефлексії, яка полягає в умінні аналізувати власні дії, думки та результати діяльності, є важливим чинником у формуванні інтонаційних умінь молодших школярів. У цьому віці рефлексія перебуває на початковому етапі розвитку, що обумовлює специфіку її проявів у мовленнєвій діяльності, включаючи роботу з інтонацією.

Молодші школярі здатні інтуїтивно відчувати, коли їхня інтонація не відповідає емоційному чи смислового контексту висловлювання. Проте їм часто бракує усвідомленого аналізу цих відхилень і розуміння того, як їх виправити. Тому розвиток рефлексивної здатності потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки. Учитель має допомагати учням звертати увагу на власне мовлення, підкреслюючи значення інтонаційних засобів для передачі змісту і настрою.

Рефлексія у мовленнєвій діяльності молодших школярів розвивається через використання завдань, які передбачають порівняння, аналіз і корекцію інтонації. Наприклад, діти можуть слухати аудіозаписи свого мовлення або виконувати вправи на співставлення власного інтонування зі зразками. Такі завдання сприяють усвідомленню помилок та вдосконаленню інтонаційної виразності.

У молодшому шкільному віці рефлексія часто проявляється через зовнішнє оцінювання. Діти покладаються на відгуки вчителя або однокласників, які допомагають їм зрозуміти, наскільки вдало вони передають

емоційний і смисловий зміст мовлення. Поступово ця залежність від зовнішніх оцінок зменшується, і учні починають самостійно аналізувати свої інтонаційні засоби [69].

Особливо важливо стимулювати рефлексію у творчих завданнях, таких як читання в ролях, театралізація чи інсценізація. У цих видах діяльності діти мають можливість експериментувати з інтонацією, порівнювати різні способи інтонування і обирати найбільш відповідний для передачі емоційного забарвлення тексту. Рефлексія тут сприяє усвідомленню зв'язку між інтонаційними засобами і загальним художнім задумом.

Таким чином, здатність до рефлексії у молодшому шкільному віці перебуває на стадії формування, але вже відіграє важливу роль у розвитку інтонаційних умінь. Через вправи на аналіз, порівняння і корекцію мовлення, а також через отримання зворотного зв'язку, учні поступово розвивають вміння усвідомлено використовувати інтонацію для передачі емоцій і смислів. Це сприяє не лише вдосконаленню інтонаційної виразності, але й загальному мовленнєвому розвитку дітей.

Творчість відіграє ключову роль у формуванні інтонаційних умінь у молодшому шкільному віці, оскільки саме через творчі завдання діти отримують можливість експериментувати з мовленням, емоціями та інтонаційними засобами. Молодші школярі за своєю природою відкриті до гри, уяви та імпровізації, що створює сприятливі умови для розвитку інтонаційної виразності.

Взаємозв'язок інтонації з творчістю проявляється у роботі з художніми текстами, театралізованих іграх, інсценізаціях і читанні в ролях. У цих видах діяльності діти не лише відтворюють зміст тексту, але й виражають через інтонацію настрій, емоції та характер персонажів. Наприклад, під час драматизації казки учні мають можливість інтонувати репліки героїв з відповідним емоційним забарвленням, що сприяє глибшому розумінню змісту тексту і вдосконаленню їхніх мовленнєвих умінь.

Творчі завдання дозволяють дітям вільно експериментувати з різними інтонаційними малюнками, адаптуючи їх до контексту ситуації. Такий підхід стимулює розвиток уяви та креативного мислення, адже діти вчаться використовувати інтонацію для створення художнього образу, передачі емоцій та смислових акцентів. Наприклад, вправи на імпровізацію можуть включати завдання, де діти самостійно вигадують короткі діалоги і підбирають до них інтонаційне забарвлення залежно від ситуації.

Особливість творчої діяльності полягає в тому, що вона органічно інтегрує інтонаційні вміння у процес самовираження. Діти отримують можливість створювати власні мовленнєві тексти, де інтонація відіграє ключову роль у донесенні змісту і настрою. Це сприяє розвитку їхньої комунікативної компетентності та емоційного інтелекту.

Творчість також забезпечує природний мотиваційний компонент у навчанні інтонаційних умінь. Завдяки цікавим ігровим формам роботи, таким як рольові ігри або інтерактивні завдання, учні більш активно залучаються до навчального процесу, із задоволенням освоюючи нові інтонаційні засоби. Це допомагає подолати механічність у засвоєнні інтонації і перетворює цей процес на захопливу і пізнавальну діяльність.

Таким чином, творчість у молодшому шкільному віці виступає потужним інструментом для формування інтонаційних умінь. Через інтерактивні, емоційно насичені та ігрові завдання діти не лише вдосконалюють свої мовленнєві навички, але й розвивають уяву, здатність до емоційного самовираження та креативного підходу до мовлення. Це забезпечує гармонійний розвиток інтонаційної компетентності як невід'ємної складової мовленнєвої культури.

Отже, психологічні особливості розвитку інтонаційних умінь молодших школярів обумовлені емоційною чутливістю, активним розвитком мовленнєвого апарату, уваги та пам'яті, а також схильністю до творчості. Ефективна робота в цьому напрямі потребує врахування вікових особливостей

і створення педагогічних умов для формування свідомого ставлення до інтонації як до важливого засобу виразності мовлення.

1.4. Аналіз нормативно-програмного забезпечення початкової освіти щодо формування інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання

Аналіз нормативно-програмного забезпечення початкової освіти є важливим етапом у дослідженні розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів, оскільки він дозволяє визначити, наскільки ці уміння інтегровані в освітній процес і які вимоги ставляться до їхнього розвитку. Інтонація є невід'ємною складовою комунікативної компетентності, яка сприяє виразності мовлення, емоційному забарвленню тексту та глибшому розумінню змісту прочитаного.

На уроках літературного читання інтонаційні уміння відіграють ключову роль у розвитку читацької грамотності, оскільки вони допомагають учням не лише технічно правильно читати, але й передавати емоційний і смисловий контекст тексту. Це, у свою чергу, сприяє розвитку емоційного інтелекту, здатності до співпереживання та критичного осмислення прочитаного. Без системного підходу до формування цих умінь учні можуть втратити важливий елемент роботи з текстами, що знижує якість сприйняття художньої літератури.

Державний стандарт початкової освіти та типові навчальні програми є основними документами, які визначають цілі, зміст і методи навчання. Аналіз цих документів дозволяє:

- визначити, наскільки питання формування інтонаційної компетентності враховане у нормативній базі;
- виявити прогалини або недоліки в регламентації цього аспекту навчання;

- запропонувати науково обґрунтовані рекомендації для вдосконалення освітніх програм та методик викладання літературного читання.

Зважаючи на сучасні виклики освіти, такі як впровадження компетентнісного підходу та орієнтація на всебічний розвиток особистості учня, формування інтонаційних умінь набуває ще більшої актуальності. Літературне читання як предмет має великий потенціал для розвитку інтонаційної компетентності, але цей потенціал може бути реалізований лише за умови чіткого відображення цього завдання в нормативно-програмних документах.

Аналіз Державного стандарту початкової освіти показує, що вимоги до формування інтонаційних умінь молодших школярів інтегровані в загальні результати навчання з мовно-літературної освітньої галузі. Зокрема, це стосується роботи з усною мовою, сприйняття інформації, її аналізу, інтерпретації та використання виразних засобів мовлення, включаючи інтонацію [23].

У стандарті наголошується на важливості використання вербальних та невербальних засобів, таких як інтонація, для передачі емоцій та настроїв. Наприклад, молодші школярі вчать вимовляти з правильною інтонацією різні за метою висловлювання речення, обирати і використовувати інтонаційні засоби відповідно до комунікативної мети. Також особлива увага приділяється розумінню емоційного стану персонажів текстів та їхньому відтворенню під час інсценізації або творчої роботи з текстами.

Формування інтонаційних умінь відображене через розвиток таких ключових компетентностей, як уміння висловлювати свої думки, почуття та ставлення. Це включає роботу з текстами різних жанрів, де важливо передавати емоційно-смісловий зміст через інтонацію. Збагачення естетичного та емоційно-чуттєвого досвіду, зазначене у вимогах до навчання, передбачає формування здатності учнів співпереживати, розуміти і відтворювати емоції текстів [23].

Таким чином, стандарт початкової освіти опосередковано враховує важливість інтонаційної компетентності, інтегруючи її елементи у вимоги до роботи з мовленням, текстами і комунікативними ситуаціями. Однак конкретна деталізація щодо системного формування інтонаційних умінь як окремого напрямку може бути недостатньо розробленою і потребує подальшого уточнення в методичних рекомендаціях або навчальних програмах.

Аналіз типових програм початкової освіти (1-4 класи) за редакцією О.Савченко дозволяє виділити вимоги, які стосуються формування інтонаційних умінь молодших школярів. Хоча поняття "інтонаційна компетентність" у текстах програм не згадується безпосередньо, у змістових лініях, що стосуються мовно-літературної освітньої галузі, можна знайти положення, які опосередковано спрямовані на розвиток інтонаційних умінь [86].

Аналіз типових програм початкової освіти (за редакцією О. Савченко) на предмет формування інтонаційних умінь молодших школярів показує, що вимоги до цих умінь розподілені за циклами навчання: перший цикл (1-2 класи) і другий цикл (3-4 класи). Кожен цикл має свої особливості, які відповідають віковим і психологічним характеристикам учнів.

У 1-2 класах основна увага приділяється початковому формуванню інтонаційних умінь як складової навичок усного мовлення і читання. Програма ставить за мету навчити дітей базовим інтонаційним навичкам, які сприяють розвитку їхньої мовленнєвої культури. Основна мета першого циклу – навчити учнів усвідомлювати інтонацію як засіб виразності та почати використовувати її для побудови простих висловлювань [86].

У 3-4 класах акцент зміщується на вдосконалення інтонаційних умінь і більш глибоке розуміння їхньої ролі у передачі емоційного змісту та структуруванні мовлення. Учні працюють із різними типами текстів і ситуацій, які потребують більш розвинених інтонаційних навичок [86].

У другому циклі навчання учні вдосконалюють інтонаційні вміння, працюючи з більш складними текстами та мовленнєвими ситуаціями. Це сприяє розвитку їхньої мовленнєвої культури, читацької грамотності та здатності до емоційного самовираження.

Типова програма початкової освіти (автор О.Савченко) забезпечує поступове формування інтонаційних умінь у молодших школярів, відповідно до їх вікових особливостей і комунікативних потреб. У першому циклі навчання формується базове розуміння інтонації як засобу виразності, тоді як у другому циклі увага зосереджується на вдосконаленні цих умінь через роботу з різними типами текстів, мовленнєвих ситуацій і розвиток творчих здібностей учнів. Такий підхід сприяє формуванню інтонаційної компетентності як важливої складової загальної комунікативної компетентності школярів.

Аналіз типових програм початкової освіти (за редакцією Р. Шияна) на предмет вимог до формування інтонаційних умінь молодших школярів дозволяє визначити, як ці вміння формуються у двох циклах навчання.

Основна мета першого циклу – допомогти учням усвідомити роль інтонації у спілкуванні та навчити їх використовувати інтонаційні засоби для передачі простих висловлювань [87].

Програма для 3-4 класів зосереджена на вдосконаленні інтонаційних умінь учнів, включаючи роботу з більш складними текстами та мовленнєвими ситуаціями. Другий цикл спрямований на формування здатності учнів використовувати інтонацію як інструмент для емоційного забарвлення мовлення, передачі змісту тексту і встановлення ефективної комунікації [87].

Типова програма Р. Шияна передбачає системну роботу над формуванням інтонаційних умінь учнів протягом обох циклів навчання. У 1-2 класах закладаються основи розуміння ролі інтонації, тоді як у 3-4 класах ці вміння вдосконалюються через читання, театралізацію та роботу з більш складними мовленнєвими ситуаціями. Інтонаційні вміння є важливою

складовою розвитку мовленнєвої культури, читацької грамотності та комунікативної компетентності молодших школярів.

Таблиця 1.1.

Порівняльна характеристика типових освітніх програм для 1-4 класів за змістовими лініями (автори О.Савченко та Р.Шиян)

Типова освітня програма для 1-4 класів (О.Савченко)		Типова освітня програма для 1-4 класів (Р.Шиян)	
1-ий цикл навчання			
Взаємодія усно	➤ Розвиток вміння слухати і розпізнавати інтонаційне забарвлення висловлювань (питальних, окличних, розповідних речень). ➤ □ Використання елементарних інтонаційних засобів для передачі настрою та смислу у власних висловлюваннях.	Взаємодіємо усно	➤ Учні вчаться правильно сприймати усну інформацію, включаючи логічні акценти й інтонацію. ➤ Розвиток уміння виділяти ключові слова і фрази у власному мовленні через інтонацію. ➤ Підкреслюється важливість логічного наголосу як засобу виразності під час роботи з текстами та у діалогах.
Читання вголос	➤ Читання текстів із правильною інтонацією відповідно до типу речення. ➤ Формування початкових умінь емоційно відтворювати зміст текстів під час читання вголос.	Читаємо	➤ Виразне читання нескладних текстів із врахуванням інтонаційних особливостей. ➤ Відображення емоційного забарвлення прочитаного тексту через інтонацію.
Ігрові методи навчання	➤ Використання ігор та драматизації для розвитку інтонаційних умінь через наслідування мовлення вчителя або аудіозаписів.	Театралізуємо	➤ Використання інсценізацій і рольових ігор для розвитку інтонаційної виразності мовлення. ➤ Розпізнавання емоційного контексту мовлення героїв у процесі театралізованої діяльності.

<i>2-ий цикл навчання</i>			
<i>Взаємодія усно</i>	➤ Використання інтонаційних засобів для виразності в монологічному і діалогічному мовленні. ➤ Розвиток умінь коригувати інтонацію залежно від змісту висловлювання та ситуації спілкування.	<i>Взаємодіємо усно</i>	➤ Розвиток умінь доречно використовувати інтонаційні засоби для передачі емоційного і смислового змісту. ➤ Виразне інтонування речень різних типів (розповідних, питальних, окличних) із врахуванням їхнього емоційного забарвлення.
<i>Читання художніх текстів</i>	➤ Виразне читання літературних творів із відображенням емоційного стану персонажів та атмосфери тексту. ➤ Використання інтонації для передавання художнього задуму твору.	<i>Читаємо</i>	➤ Читання художніх текстів із передачею авторської інтонації, настрою твору та емоцій персонажів. ➤ Використання виразного читання для кращого розуміння смислу і структури тексту.
<i>Розвиток читацької компетентності</i>	➤ Читання в ролях, яке передбачає інтеграцію емоційного забарвлення та логічної побудови інтонації. ➤ Відтворення настрою та авторської інтонації через роботу з текстами різних жанрів.	<i>Театралізуємо</i>	➤ Поглиблена робота з інсценізаціями, під час якої учні вчать передавати через інтонацію емоції персонажів і художній задум твору. ➤ Розвиток творчих здібностей через імпровізацію, що включає використання інтонаційних засобів для передачі настрою.
<i>Дослідження мовних явищ</i>	➤ Розуміння ролі інтонації у формуванні змісту висловлювання, наприклад, через вправи на логічний наголос, паузу та мелодику мовлення. ➤ Усвідомлення інтонації як засобу комунікації та емоційного вираження.		

Порівняльний аналіз типових програм початкової освіти, розроблених О.Савченко та Р.Шияном, на предмет формування інтонаційних умінь

молодших школярів свідчить про певні спільні риси та відмінності, зумовлені акцентами в освітніх підходах кожного автора.

Обидві програми визнають важливість інтонаційних умінь для розвитку мовленнєвої культури, читацької грамотності та комунікативної компетентності учнів. У програмах першого циклу (1-2 класи) в обох авторів головний акцент робиться на формуванні базових інтонаційних навичок. Учні навчаються інтонувати прості речення відповідно до їхньої мети (розповідні, питальні, окличні), розуміти емоційне забарвлення мовлення, а також використовувати інтонацію для вираження настрою і ставлення до змісту тексту. Однак у програмі О.Савченко більше уваги приділено вправам на логічне інтонування речень, а також роботі над наголосом і паузою як основними засобами інтонаційної виразності. Програма Р.Шияна на цьому етапі активно використовує ігрові методи, такі як театралізація та рольові ігри, для розвитку інтонаційної виразності у природних комунікативних ситуаціях.

У другому циклі (3-4 класи) обидві програми спрямовані на вдосконалення інтонаційних умінь через роботу з більш складними текстами та мовленнєвими завданнями. У програмі О. Савченко основний акцент робиться на роботі з художніми текстами, зокрема на виразному читанні з передачею настрою твору та емоцій персонажів. Велике значення надається розвитку читацької компетентності через відтворення авторської інтонації і логічного структурування тексту. У програмі Р. Шияна, крім виразного читання, посилено розвивається творчий компонент, зокрема через театралізовані виступи та інсценізації, де учні відтворюють емоційний і смисловий контекст текстів, використовуючи інтонаційні засоби.

Загалом, обидві програми мають системний підхід до формування інтонаційних умінь, поступово розвиваючи їх від базового рівня до більш складного. Програма О. Савченко більше орієнтована на мовленнєву техніку та роботу з текстом, тоді як програма Р. Шияна надає більше простору для творчості та інтерактивних форм навчання. Обидва підходи

взаємодоповнюють один одного, забезпечуючи гармонійний розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів (див. таблицю 1.2.).

Таблиця 1.2.

Порівняльна таблиця програм О. Савченко та Р. Шияна

<i>Аспект</i>	<i>Програма О.Савченко</i>	<i>Програма Р.Шияна</i>
<i>Фокус першого циклу (1-2 класи)</i>	Формування базових навичок інтонації, робота над логічним інтонуванням, паузами, наголосом	Формування базових інтонаційних навичок, розвиток інтонації через природні комунікативні ситуації
<i>Методи першого циклу</i>	Вправи на логічне інтонування, робота з простими текстами	Ігрові методи, театралізація, рольові ігри
<i>Фокус другого циклу (3-4 класи)</i>	Виразне читання художніх текстів, передача емоційного та смислового забарвлення	Розвиток творчого компоненту через театралізацію та інсценізації
<i>Методи другого циклу</i>	Робота з текстами різних жанрів, вправи на відтворення авторської інтонації	Творчі завдання, інсценізація текстів з використанням інтонаційних засобів
<i>Загальний підхід до інтонаційних умінь</i>	Спрямована на мовленнєву техніку та розвиток читацької грамотності	Спрямована на творчість, інтерактивність і природність у формуванні інтонаційних умінь

Порівняльний аналіз типових програм початкової освіти, розроблених під керівництвом О.Савченко та Р.Шияна, показав, що обидві програми спрямовані на формування інтонаційних умінь молодших школярів, але реалізують це завдання через різні підходи та акценти.

Програма О.Савченко орієнтована на розвиток мовленнєвої техніки та виразності мовлення. Основний акцент зроблено на логічному інтонуванні, роботі з текстами різних жанрів і відтворенні авторської інтонації. Цей підхід сприяє формуванню читацької грамотності та розвитку мовленнєвої культури через виразне читання та усвідомлену роботу з текстами.

Програма Р. Шияна має більш творчий і інтерактивний характер, з акцентом на природність мовленнєвих ситуацій і розвиток інтонаційних умінь через театралізацію, рольові ігри та імпровізації. Такий підхід спрямований на розвиток емоційної чутливості, комунікативних умінь і творчого самовираження учнів.

Обидві програми забезпечують поступовий розвиток інтонаційної компетентності, проте відрізняються методами реалізації: програма О. Савченко більше уваги приділяє роботі з текстом, тоді як програма Р. Шияна акцентує на інтеграції творчих форм навчання. Таке розмаїття підходів дозволяє задовольнити різні освітні потреби учнів і сприяє гармонійному розвитку інтонаційної компетентності в початковій школі.

Отже, аналіз нормативно-програмного забезпечення є необхідним для розробки ефективних педагогічних підходів до формування інтонаційних умінь молодших школярів, які сприятимуть їхньому мовленнєвому, емоційному та читацькому розвитку.

Висновки до першого розділу

У процесі аналізу теоретичних засад розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання було систематизовано та узагальнено наукові уявлення щодо цього питання, що дозволило визначити основні аспекти його реалізації в сучасній освітній практиці.

Аналіз генезису наукових уявлень про розвиток інтонаційної компетентності особистості засвідчив, що проблема інтонаційної виразності мовлення та її формування має глибоке історико-теоретичне підґрунтя. У роботах педагогів, психологів і лінгвістів висвітлено різні аспекти інтонації як важливого засобу мовленнєвої виразності та формування особистості, акцентуючи її роль у навчанні молодших школярів. Це підтверджує актуальність роботи над інтонаційними навичками у сучасній системі освіти.

Сутнісний аналіз поняття «інтонаційна компетентність» у науковій літературі дозволив уточнити його зміст, виділити структурні компоненти (здатність до інтонаційного сприйняття, інтонаційного відтворення та інтонаційної творчості) та визначити особливості його формування в молодшому шкільному віці. Інтонаційна компетентність розглядається як важлива складова мовленнєвої культури, що забезпечує не лише технічне опанування мовленням, але й розуміння емоційного і смислового змісту тексту.

Розкриття специфіки розвитку інтонаційних умінь учнів молодшого шкільного віку показало, що цей процес залежить від психологічних особливостей дітей: розвитку мовленнєвого апарату, емоційної чутливості, здатності до рефлексії та творчого мислення. Особливу роль відіграють вправи, спрямовані на розвиток умінь визначати паузи, логічний наголос, темпо-ритм та емоційне забарвлення текстів, що відповідають віковим можливостям учнів.

Аналіз нормативно-програмного забезпечення початкової освіти (Державний стандарт початкової освіти, типові освітні програми) продемонстрував, що формування інтонаційної компетентності молодших школярів визначено як важливий напрям навчання. Проте нормативні документи переважно обмежуються загальними вимогами до мовленнєвого розвитку учнів, тоді як питання формування інтонаційної виразності потребує детальнішого розкриття в програмах і методичних матеріалах.

Таким чином, перший розділ підтвердив, що розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання є комплексним завданням, що вимагає науково обґрунтованого підходу, врахування психологічних та вікових особливостей дітей, систематичної роботи з текстами і вдосконалення нормативно-методичного забезпечення. Це створює основу для подальшого вивчення методичних шляхів і практичних підходів до формування інтонаційної компетентності в навчальному процесі.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

2.1. Емпіричне дослідження рівнів розвитку інтонаційної компетентності учнів початкової школи

З метою виявлення рівня сформованості інтонаційних умінь молодших школярів було проведено констатувальне дослідження рівнів розвитку інтонаційної компетентності учнів початкової школи.

Мета дослідження – виявити рівень розвитку інтонаційних умінь учнів початкової школи.

База дослідження – Чернівецький ліцей №22 імені Антона Кохановського Чернівецької міської ради.

В експерименті взяли участь учні 3 класу в кількості 25 осіб.

Під час експерименту була проведена діагностика рівня інтонаційної виразності промови молодших школярів: наявності уявлень про невербальні засоби виразності, вміння їх бачити, чути й оцінювати в чужій мові, вміння використовувати ці засоби у власній та почутій мові.

У процесі емпіричного дослідження були поставлені такі завдання:

- визначити критерії оцінки рівня розвитку виразності промови молодших школярів з урахуванням використання невербальних засобів спілкування;
- підібрати діагностичні методики відповідно до виділених критеріїв;
- виявити рівень розвитку виразності мовлення молодших школярів з урахуванням використання невербальних засобів спілкування.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виявити критерії оцінки рівня виразності промови молодших школярів з урахуванням невербальних засобів спілкування, а саме:

- 1) наявність уявлень про невербальні засоби виразності,
- 2) вміння їх бачити, чути та оцінювати,
- 3) вміння використовувати ці засоби в озвученому мовленні.

Для оцінки рівня сформованості умінь молодших школярів за першим критерієм (наявність уявлень про невербальні засоби виразності) нами було проведено анкетування (див. додаток А), де молодшим школярам пропонувалося відповісти на низку запитань. Повна, правильна відповідь була оцінена у 3 бали, не до кінця повна відповідь, відповідь з неточностями у 2, неповна відповідь у 1 бал, відповідь не по суті або відсутність відповіді – 0 балів. Низький рівень відповідає 5-7 балів; середньому – 8-11 балів; високому – 12-15 балів. Результати такі: 16% учнів – високий рівень, 44% – середній, 40% – низький (рис. 2.1.).

Для оцінки рівня сформованості умінь молодших школярів за другим критерієм (уміння бачити, чути та оцінювати невербальні засоби спілкування) нами проведено діагностичний тест «Визначення емоцій за фотографіями», де ми досліджували вміння молодших школярів визначити емоційний стан з міміки та жестів (див. додаток Б). Під час аналізу отриманих результатів

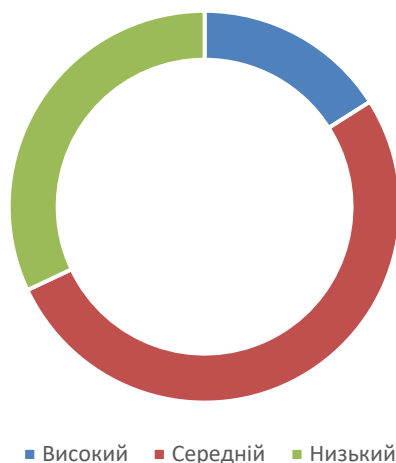
з'ясувалося, що переважно молодші школярі не впоралися чи погано впоралися із завданням. За кожну правильну відповідь на картинці присвоювався один бал. Показники рівня сформованості розпізнавання емоційних станів: 16-20 балів – високий; 10-15 – середній; 0-9 – низький. Результати такі: 20% учнів – високий рівень, 28% – середній, 52% – низький. (рис. 2.2.).

Рисунок 2.2. Рівень сформованості умінь молодших школярів за другим критерієм (уміння бачити, чути та оцінювати невербальні засоби спілкування)

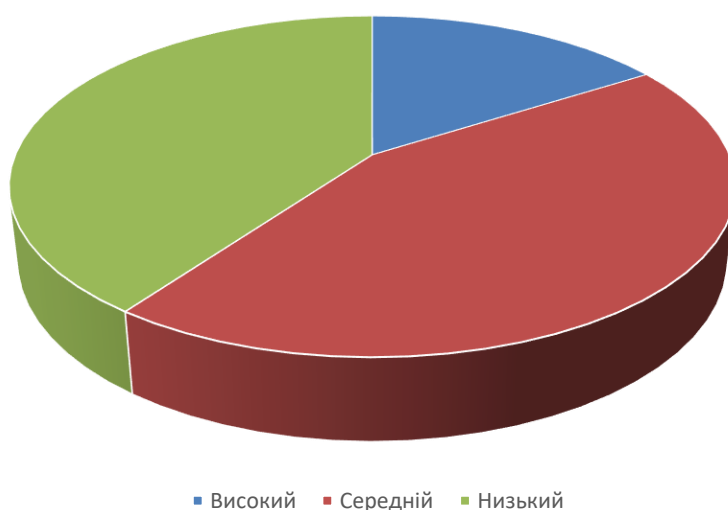
Щоб переконатися в правильності одержаних результатів, ми запропонували другий діагностичний тест «Визнач настрій обличчя» (див. додаток В). За правильну відповідь школяреві виставляли 1 бал. Максимально можна було набрати 16 балів. Для цього високий результат за одним із критеріїв був умовно прийнятий за 4 бали, середній за 2 та низький за 1 бал. Критерії оцінювання: 0-8 балів – низький; 9-12 балів – середній; 13-16 – високий (див. додаток В). Нами отримано наступні результати: 16% учнів – високий рівень спроможності розпізнавання різних емоційних станів, 52% – середній, 32% – низький (рис. 2.3.).

Рисунок 2.3. Рівень сформованості умінь молодших школярів за другим критерієм (уміння бачити, чути та оцінювати невербальні засоби спілкування)

Ми узагальнили отримані результати за двома методиками та визначили рівні констатувального експерименту: 4 особи (16 %) – володіють високим рівнем, 11 респондентів (44 %) – середнім рівнем; 10 осіб (40 %) – низьким рівнем (рис.2.4).

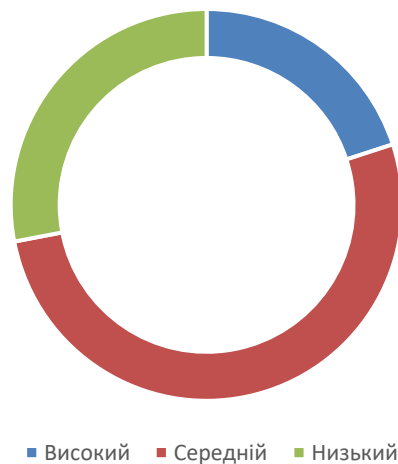
Рисунок 2.4. Узагальнені показники за двома критеріями

Аналіз результатів діагностики показав, що переважна більшість учнів – діти із середнім рівнем знань видів невербальних засобів та їх можливостей.

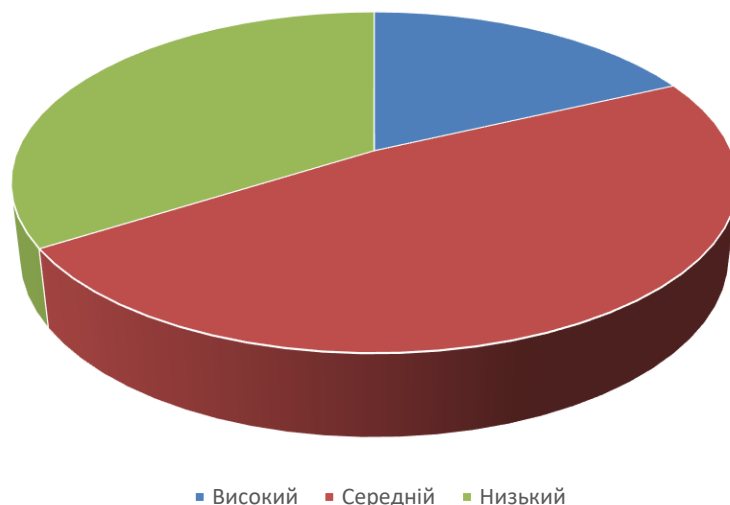
Для виявлення рівня виразності мови за третім критерієм (уміння використовувати невербальні засоби виразності в озвученому мовленні) дітям було запропоновано спеціально підібрані епізоди художніх творів, де яскраво відображені ті чи інші емоційні стани персонажів. Учні повинні прочитати ці епізоди виразно, тобто підібрати відповідну інтонацію, тембр голосу, у своїй промові певні вирази обличчя, жести та пози. За цим критерієм ми отримали такі результати: 20% учнів – високий рівень виразності мови, 52% – середній, 28% – низький (рис. 2.5.).

Рисунок 2.5. Рівень виразності мови за третім критерієм (уміння використовувати невербальні засоби виразності в озвученому мовленні)

Узагальнивши результати констатувального експерименту нами було отримано наступні результати: 18 % респондентів мають високий рівень сформованості аналізованих умінь, 48 % – середній; 28 % – низький. Ми надали ці результати у вигляді діаграми (рис.2.6.)

Рисунок 2.6. Рівень розвитку інтонаційних умінь молодших школярів

Констатувальний експеримент показав, що рівень інтонаційної виразності мовлення молодших школярів є недостатнім і потрібне створення відповідного методичного супроводу підвищення.

2.2. Використання системи вправ як інструментів розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів

Інтонаційна компетентність є невід’ємною складовою комунікативної компетентності учнів і відіграє важливу роль у роботі з художнім твором. Вона забезпечує не лише правильне сприйняття тексту, але й його усвідомлене відтворення з урахуванням емоційного, смислового та художнього контексту. Створення спеціального комплексу вправ для розвитку інтонаційних умінь під час роботи з текстами зумовлене необхідністю формування у дітей здатності повноцінно занурюватися у світ літературного твору, розуміти його естетичну цінність і передавати свої почуття через мовлення.

Інтонація є ключовим засобом виразності у художньому тексті. Вона допомагає передати емоційний стан персонажів, настроїв і тональність твору,

виділяє головні смислові акценти та створює образність. Без належного володіння інтонаційними вміннями учень ризикує обмежитися поверхневим сприйняттям тексту, втрачаючи глибину і емоційність. Через інтонацію учень не лише демонструє своє розуміння тексту, але й формує вміння викликати емоційний відгук у слухача, що є важливим для розвитку комунікативних і соціальних навичок.

Комплекс вправ для роботи над інтонацією у текстах спрямований на формування кількох важливих умінь. По-перше, це вміння розпізнавати мелодику і темпо-ритм мовлення, які дозволяють учням глибше відчувати динаміку твору. По-друге, вправи на логічний наголос сприяють усвідомленню смислових акцентів і допомагають виділяти ключові моменти тексту. По-третє, розвиток умінь працювати з паузами дозволяє структурувати мовлення, роблячи його більш зрозумілим і виразним. Нарешті, вправи на емоційне відтворення тексту розвивають естетичне сприйняття, емпатію і здатність до емоційного самовираження.

Робота з художнім текстом через інтонацію також сприяє розвитку емоційного інтелекту учнів. Коли дитина вчиться передавати емоційне забарвлення твору, вона глибше розуміє почуття персонажів, а також рефлексує над власними емоціями. Це формує не лише мовленнєві, але й соціальні навички, які важливі для гармонійного розвитку особистості.

Комплекс вправ інтегрує ці різні аспекти, пропонуючи учням цікаві та інтерактивні способи опрацювання тексту. Вправи на експериментування з інтонацією допомагають учням краще усвідомити її значення, зробити мовлення більш виразним і творчим. Такий підхід також підвищує мотивацію до навчання, оскільки діти отримують задоволення від активної участі у творчій діяльності.

Таким чином, створення комплексу вправ для роботи над художнім текстом є необхідним для формування інтонаційної компетентності, яка є основою для розуміння, виразного читання і творчої інтерпретації

літературних творів. Це дозволяє учням не лише освоїти технічні навички мовлення, але й емоційно та інтелектуально зануритися у світ літератури.

З проведеної діагностики можна дійти невтішного висновку, що проблема інтонаційної виразності промови молодших школярів справді існує у сучасній школі. На наш погляд, удосконалювати інтонаційну компетентність учнів під час уроків літературного читання можна лише систематично. Тому нами було розроблено комплекс завдань із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, який можна використовувати у початковій школі.

Мета комплексу завдань: удосконалювати інтонаційну промовистість промови молодших школярів під час уроків літературного читання.

Завдання комплексу завдань:

- удосконалювати вміння учнів визначати характер мелодики з урахуванням пунктуаційних знаків;
- вдосконалювати вміння учнів визначати темпо-ритмічний малюнок пропозиції;
- удосконалювати вміння учнів виділяти голосом ударне слово та пояснювати зміну сенсу при зміщенні позиції логічного наголосу;
- удосконалювати вміння учнів визначати місце паузи у реченні;
- удосконалювати вміння учнів відтворювати текст з урахуванням його емоційного забарвлення.

Для вдосконалення вмінь, пов'язаних із мелодикою, темпо-ритмічним малюнком, логічним наголосом, паузами та емоційним забарвленням тексту, важливо створити інтегрований комплекс вправ, які допоможуть учням усвідомлено працювати з інтонаційними засобами. Усі вправи мають бути практичними, цікавими та адаптованими до вікових особливостей молодших школярів.

Розпочинати слід із вправ на визначення мелодики речень з урахуванням пунктуаційних знаків, які є важливими у роботі над текстом, оскільки вони допомагають учням досягнути глибший рівень розуміння тексту, розвивають мовленнєву культуру та формують здатність до виразного читання.

Пунктуаційні знаки виконують роль орієнтирів, які допомагають правильно передавати логіку, емоційне забарвлення та зміст висловлювання. Робота з ними дозволяє учням побачити художній твір не лише як набір слів, але й як цілісний емоційно-смисловий витвір.

Мелодика мовлення є ключовим елементом, який сприяє точному донесенню авторського задуму. Пунктуаційні знаки, такі як крапка, кома, знак оклику чи питання, задають певний ритм і мелодійність висловлювання, що дозволяє підкреслити емоції або логічну структуру тексту. Наприклад, знак оклику підкреслює емоційність і енергійність висловлювання, тоді як кома допомагає структурувати фрази, задаючи паузи, які полегшують розуміння тексту слухачами.

Такі вправи особливо важливі в роботі з художніми текстами, оскільки вони дозволяють учням глибше зануритися в образність і емоційність твору. Через усвідомлену роботу з мелодикою діти вчаться розпізнавати настрій персонажів, емоційні акценти та авторський стиль. Це не лише розвиває їхню читацьку грамотність, але й формує емоційну чутливість, здатність до співпереживання та розуміння підтекстів.

Крім того, вправи на визначення мелодики з урахуванням пунктуації сприяють розвитку технічних навичок читання. Учні вчаться адаптувати темп, гучність і висоту голосу відповідно до контексту, що підвищує якість їхнього мовлення. Це також допомагає їм легше структурувати власні висловлювання під час письма чи усного мовлення.

Пунктуаційні знаки виконують і навчальну функцію, допомагаючи дітям зрозуміти логіку тексту. Наприклад, вправи на визначення пауз і інтонаційного наголосу в реченнях із комами чи тире сприяють кращому усвідомленню синтаксичної структури, що позитивно впливає на їхню загальну мовленнєву компетентність.

Наприклад, можна запропонувати наступні вправи:

1. «Інтонаційний перформанс» (на основі твору В. Сухомлинського «Квітка щастя»). Учитель пропонує учням прочитати уривок з тексту, де

зустрічаються різні типи речень (розповідні, питальні, окличні). Учні спочатку читають речення мовчки, визначаючи, який емоційний тон вони мають, а потім по черзі промовляють речення з урахуванням відповідного інтонаційного забарвлення. Наприклад, розповідне речення читається спокійно, питальне – із підйомом голосу наприкінці, окличне – із підвищенням емоційності. Учитель коментує правильність виконання і пояснює, як зміна мелодики впливає на сприйняття тексту.

2. «Перевтілення настрою» (на основі казки Івана Франка «Лис Микита»). Учні читають уривок, у якому герої висловлюють різні емоції (наприклад, хитрість Лиса, обурення тварин). Завдання полягає в тому, щоб відтворити речення з відповідною інтонацією, враховуючи розділові знаки. Учитель може запропонувати змінити пунктуацію (наприклад, розповідне речення зробити окличним), щоб учні зрозуміли, як змінюється мелодика та емоційне забарвлення висловлювання (див. додаток Д).

Ці вправи не лише допомагають учням вдосконалювати вміння визначати характер мелодики, але й дозволяють їм глибше проникнути в зміст творів, розвивати комунікативні та емоційні навички через інтерактивну і творчо-ігрову діяльність.

Таким чином, вправи на визначення мелодики речень із урахуванням пунктуаційних знаків є важливим інструментом у роботі над текстом, оскільки вони сприяють не лише вдосконаленню техніки читання, але й глибокому розумінню змісту та емоційного забарвлення текстів. Це робить їх незамінною складовою формування читацької і мовленнєвої компетентності учнів.

Темпо-ритмічний малюнок речення є одним із ключових засобів виразності мовлення, який безпосередньо впливає на сприйняття тексту. Вправи, спрямовані на вдосконалення вміння учнів визначати темпо-ритм, мають важливе значення для розвитку мовленнєвої культури, оскільки дозволяють учням краще розуміти смислову та емоційну структуру тексту, виділяти логічні акценти й створювати цілісний образ висловлювання.

Темпо-ритм є невід'ємною складовою художнього тексту, який відображає динаміку подій, емоційний стан героїв, а також загальну атмосферу твору. Правильне розуміння та відтворення темпо-ритмічного малюнка сприяє більш глибокому зануренню у зміст тексту. Наприклад, спокійний темп може підкреслювати роздуми або опис природи, тоді як пришвидшений ритм передає напругу чи динаміку дії. Через вправи учні вчаться сприймати ці нюанси й адаптувати своє мовлення відповідно до контексту.

Робота над темпо-ритмом також допомагає формувати техніку читання. Учні освоюють здатність контролювати швидкість мовлення, робити паузи в потрібних місцях і дотримуватись синтаксичної структури речень. Це сприяє не лише виразному читанню, але й покращенню загальної грамотності, оскільки вміння дотримуватися ритму та темпу тексту пов'язане з усвідомленням його синтаксичної побудови.

Крім того, вправи на темпо-ритм розвивають емоційну чутливість і здатність до інтерпретації тексту. Учні вчаться не лише правильно інтонувати речення, але й передавати через темпо-ритм емоційний стан персонажів або авторський задум. Це сприяє розвитку естетичного сприйняття тексту та формуванню емпатії, оскільки діти усвідомлюють, як ритміка мовлення відображає внутрішній світ героїв.

Темпо-ритм також допомагає зробити мовлення більш природним і комунікативно ефективним. У реальному спілкуванні темп і ритм мовлення часто змінюються залежно від ситуації, емоцій або теми розмови. Робота над цими аспектами у текстах готує учнів до того, щоб вони могли свідомо використовувати темпо-ритмічні засоби у своїй комунікації, підвищуючи її якість і виразність (див. додаток Д).

Для вдосконалення вміння учнів визначати темпо-ритмічний малюнок речення, на уроках літературного читання можна використовувати вправи, які інтегрують аналіз тексту та його виразне читання. Наприклад, під час роботи з казкою Івана Франка «*Лис Микита*» учитель обирає діалог між персонажами,

де емоційний тон змінюється (наприклад, швидкість мовлення Лиса під час виправдання чи хитрощів). Учні читають ці уривки, спочатку в одному темпі, а потім змінюють його залежно від змісту, вчаться підбирати відповідний ритм. Після цього вони обговорюють, як темпо-ритм передає стан персонажа або загальний настрій тексту.

Під час роботи з віршем Наталі Забіли «*Зимова казка*» учні можуть досліджувати ритміку поетичного тексту. Учитель читає уривок, підкреслюючи, як рима і розмір задають певний темп. Потім діти намагаються підкреслити ритмічність, читаючи текст у різному темпі: повільно для створення спокійної атмосфери і швидко для передачі динаміки. Такі вправи розвивають уявлення про взаємозв'язок ритму та змісту.

Робота з казкою Василя Сухомлинського «*Квітка щастя*» може включати вправу, де учні визначають ритм і темп у різних частинах тексту залежно від подій (спокійний ритм у описах природи та прискорений у кульмінаційних моментах). Учитель може запропонувати дітям візуалізувати ритм за допомогою плескання в долоні або крокування, синхронізованого з текстом. Такий підхід робить вправу динамічною та цікавою.

Кожна з цих вправ спрямована на усвідомлення зв'язку між ритмом і змістом тексту, дозволяє учням експериментувати з мовленням і створює умови для інтерактивного та творчого підходу до літературного читання.

Таким чином, вправи на вдосконалення вміння визначати темпо-ритмічний малюнок речень є важливими, оскільки вони розвивають здатність учнів глибше розуміти і відтворювати текст, покращують техніку читання, сприяють емоційному і мовленнєвому розвитку та допомагають формувати комунікативну компетентність. Це робить їх незамінними у роботі над художніми творами.

Логічний наголос є одним із ключових засобів виразності мовлення, який дозволяє виділяти головну думку, акцентувати увагу на важливих деталях і створювати правильний смисловий акцент. Вправи, спрямовані на вдосконалення вміння учнів працювати з логічним наголосом, мають важливе

значення для розвитку мовленнєвої культури, читацької грамотності та глибокого розуміння тексту. Робота з логічним наголосом сприяє формуванню вміння аналізувати текст, виділяючи в ньому найважливіші елементи. Зміна позиції ударного слова дозволяє передати різні смислові акценти, що допомагає учням краще усвідомлювати, як текст структурується і які його частини є центральними. Наприклад, у художньому творі зміщення наголосу може змінити ставлення до героя чи ситуації, що розвиває критичне мислення учнів і допомагає їм глибше розуміти контекст.

Логічний наголос також пов'язаний із розвитком комунікативної компетентності. Учні вчаться використовувати інтонацію для передачі змісту, що підвищує їхню здатність до виразного читання і публічного виступу. Це важливо не лише для успішного засвоєння літературного матеріалу, але й для розвитку навичок міжособистісного спілкування, де правильна інтонація допомагає передати свої думки чітко й ефективно. Крім того, вправи на логічний наголос сприяють розвитку емоційного інтелекту. Коли учні працюють над виділенням ударного слова, вони вчаться відчувати тонкий зв'язок між інтонацією, емоціями та смислом тексту. Це допомагає їм не лише виразніше читати, але й краще розуміти почуття персонажів, передавати атмосферу твору та викликати емоційний відгук у слухачів.

Робота з логічним наголосом також є важливою для вдосконалення техніки читання. Учні опановують здатність свідомо змінювати акценти в тексті залежно від комунікативного завдання, що робить їх мовлення гнучкішим і виразнішим. Це допомагає їм уникати механічного читання і перетворювати роботу з текстом на творчий процес (див. додаток Д).

Можна запропонувати такі вправи на вдосконалення вміння виділяти голосом ударне слово та пояснювати зміну сенсу при зміщенні позиції логічного наголосу:

1. *«Смислові акценти» (на основі твору Василя Сухомлинського «Материнське серце»).* Учитель обирає речення з тексту, яке має важливий смисловий зміст, наприклад: «Мати дала все заради сина.» Діти змінюють

наголос на словах *«Мати дала все заради сина»*, *«Мати дала все заради сина»*, *«Мати дала все заради сина»*, пояснюючи, як кожен варіант змінює емоційний та смисловий акцент. Завдання дозволяє учням усвідомити важливість правильного логічного наголосу.

2. *«Хто що зробив?»* (на основі казки Наталі Забіли *«Зимова казка»*). Учитель зачитує речення, яке описує дії персонажів, наприклад: *«Сніговик розвеселив дітей.»* Учні експериментують із наголосами: *«Сніговик розвеселив дітей.»* (хто саме це зробив), *«Сніговик розвеселив дітей.»* (яка дія була здійснена), *«Сніговик розвеселив дітей.»* (на кого дія спрямована). Обговорюючи зміни сенсу, діти вчаться правильно розставляти акценти залежно від контексту.

3. *«Знайди сенс»* (на основі вірша Лесі Українки *«Давня казка»*). Учні працюють із рядками вірша, наприклад: *«Славить пісня сміливих героїв.»* Завдання полягає у зміні наголосу: *«Славить пісня сміливих героїв»*, *«Славить пісня сміливих героїв»*, *«Славить пісня сміливих героїв.»* Після кожного прочитання учні обговорюють, як змінюється настрій і основний акцент висловлювання, допомагаючи зрозуміти авторську задумку.

Отже, вправи на вдосконалення вміння виділяти голосом ударне слово та пояснювати зміну сенсу при зміщенні логічного наголосу є важливими, оскільки вони сприяють глибшому розумінню тексту, формуванню мовленнєвих і комунікативних навичок, розвитку емоційної чутливості та вдосконаленню техніки читання. Це дозволяє учням ефективніше працювати з текстами, розвивати свій мовленнєвий потенціал і краще висловлювати свої думки.

Вправи, спрямовані на вдосконалення вміння визначати місце паузи у реченні, є надзвичайно важливими, оскільки паузи є одним із ключових засобів інтонаційної виразності мовлення. Вони допомагають структурно організувати текст, полегшують його сприйняття та дозволяють акцентувати увагу на смислових і емоційних елементах. Правильно розставлені паузи сприяють глибшому розумінню тексту. Вони допомагають учням розділяти

речення на смислові частини, виділяючи головну ідею та другорядні деталі. Наприклад, пауза після звертання чи між двома частинами складного речення підкреслює логіку висловлювання, роблячи його більш зрозумілим і доступним для слухача. Це особливо важливо при роботі з художніми текстами, де паузи можуть підкреслювати емоційний тон чи атмосферу твору.

Робота над паузами також сприяє розвитку техніки читання. Учні вчаться контролювати своє мовлення, дотримуючись синтаксичних і логічних вимог тексту. Це підвищує якість читання, роблячи його плавним, ритмічним і приємним для сприйняття. Завдяки цьому діти поступово позбавляються механічного читання і набувають навичок свідомого, виразного читання. Паузи відіграють важливу роль у передачі емоційного забарвлення тексту. У художніх творах паузи дозволяють підкреслити напругу, створити очікування чи виділити особливі моменти. Наприклад, пауза перед кульмінаційною фразою може підсилити її емоційний вплив. Учні, які вміють правильно використовувати паузи, краще передають настрій твору та викликають емоційний відгук у слухачів.

Окрім цього, робота над паузами розвиває у школярів логічне мислення, оскільки вони мають усвідомити зв'язок між структурою речення і його смисловим наповненням. Аналіз тексту на рівні пауз допомагає учням побачити, як окремі частини речення пов'язані між собою, і зрозуміти, як вони працюють для створення цілісного висловлювання (див. додаток Д).

Для вдосконалення вміння визначати місце паузи у реченні можна використовувати вправи, які поєднують роботу з текстом і розвиток інтонаційних навичок. Наприклад, під час роботи з казкою Оксани Іваненко *«Тарасове дитинство»* учитель пропонує учням речення: «Тарас довго дивився на степ, потім повернувся до хати.» Спочатку речення читається без пауз, після чого учні обговорюють, чи зрозумілим і виразним був текст. Потім вони визначають логічні місця для пауз, розділяючи речення на смислові частини: «Тарас довго дивився / на степ, / потім повернувся / до хати.» Учні зачитують речення з паузами, аналізуючи, як це вплинуло на розуміння змісту.

Ще одна вправа може базуватися на вірші Лесі Українки *«Давня казка»*. Учитель читає рядок із тексту без пауз: «Вітер віє, не вгаває, навкруги усе гуде.» Учні повинні визначити, де логічно розділити текст, щоб підкреслити ритміку і зміст: «Вітер віє, / не вгаває, / навкруги / усе гуде.» Після читання діти обговорюють, як паузи підкреслюють атмосферу твору і допомагають передати мелодійність тексту. Такі вправи роблять роботу над текстом більш інтерактивною і сприяють розвитку навичок виразного читання.

Таким чином, вправи на вдосконалення вміння визначати місце пауз у реченні є важливими для розвитку мовленнєвої культури, покращення техніки читання та глибшого розуміння текстів. Вони формують у дітей навички виразного читання, сприяють розвитку емоційної чутливості та логічного мислення, роблячи процес роботи над текстом більш осмисленим і ефективним.

Такі вправи спрямовані на розвиток у молодших школярів чуття до логіки і ритму мовлення, що дозволяє їм усвідомлювати значення пауз у тексті й використовувати їх для виразного читання та передачі смислу.

Вправи на вдосконалення вміння відтворювати текст з урахуванням його емоційного забарвлення є важливими, оскільки вони допомагають учням глибше зрозуміти зміст і настрій художніх творів, розвивають навички виразного читання та формують емоційну чутливість. Емоційне забарвлення тексту є ключовим компонентом літературного твору, який передає не лише зміст, а й атмосферу, переживання персонажів та авторський задум.

Такі вправи сприяють розвитку читацької грамотності, оскільки вчать дітей аналізувати текст не лише на рівні слів, але й у контексті емоційних і смислових акцентів. Учні починають усвідомлювати, як інтонація, темп мовлення, сила голосу та паузи допомагають підкреслити головну ідею твору, зробити його зрозумілішим і виразнішим для слухача.

Виконуючи вправи на емоційне відтворення тексту, учні розвивають емпатію – здатність співпереживати героям, відчувати їхні емоції та розуміти причини їхніх дій. Це формує емоційний інтелект, що є важливим для

гармонійного розвитку особистості та спілкування у соціумі. Окрім цього, вправи на емоційне забарвлення сприяють розвитку мовленнєвих умінь. Діти вчаться передавати різні емоції через голос, використовуючи інтонаційні засоби. Це допомагає вдосконалювати їхнє усне мовлення, робити його більш чітким, виразним і зрозумілим.

Робота над емоційним забарвленням тексту також розвиває творче мислення, оскільки учні мають аналізувати та інтерпретувати художні твори, знаходити власні способи передачі емоцій і знаходити відповідні інтонаційні засоби. Це перетворює процес читання на захопливу та креативну діяльність, що підвищує мотивацію до навчання (див. додаток Д).

Для вдосконалення вміння молодших школярів відтворювати текст з урахуванням його емоційного забарвлення можна використовувати інтерактивні вправи, які поєднують аналіз тексту, творчість і виразне читання. Наприклад, під час роботи з казкою Василя Сухомлинського *"Квітка щастя"* учитель пропонує учням обрати емоцію, яка, на їхню думку, переважає в уривку (радість, сум, тривога). Учні читають текст, підлаштовуючи інтонацію, темп і паузи відповідно до обраної емоції. Потім вони обговорюють, як емоційне забарвлення вплинуло на сприйняття тексту і чи вдалося передати основний настрій.

У вірші Наталі Забіли *«Зимова казка»* можна запропонувати учням уявити, що вони розповідають текст персонажу, який нічого не бачить, і за допомогою голосу передати всю красу зимової природи. Учитель читає уривок із рівною інтонацією, а учні обговорюють, як можна зробити текст виразнішим. Потім кожен учень читає частину тексту з інтонацією, що передає спокій, захоплення чи радість. Такий підхід допомагає розвивати не лише мовленнєві, а й уявні здібності.

Під час роботи з казкою Івана Франка *«Фарбований Лис»* учитель пропонує учням розіграти діалог персонажів, звертаючи увагу на емоційний стан кожного героя. Наприклад, Лис говорить із хитрістю, а інші тварини – із цікавістю чи страхом. Учні по черзі виконують ролі, використовуючи

інтонаційні засоби для передачі емоцій. Після кожної спроби проводиться обговорення: як голосові зміни допомогли створити образ героя і передати його характер.

Ці вправи дозволяють учням інтерактивно і творчо працювати з текстом, розвиваючи навички виразного читання, емоційної чутливості та здатності до інтерпретації художніх творів.

Таким чином, вправи на вдосконалення вміння відтворювати текст з урахуванням його емоційного забарвлення є важливими, оскільки вони сприяють глибшому розумінню художніх творів, розвитку читацької та мовленнєвої культури, формуванню емоційної чутливості та творчих здібностей учнів, що робить роботу над текстом більш осмисленою і результативною.

Лише системний підхід у використанні вправ на уроках літературного читання може забезпечити ефективний розвиток вмінь і навичок молодших школярів, зокрема в удосконаленні інтонаційної виразності, визначенні темпо-ритмічного малюнка, логічного наголосу, пауз та емоційного забарвлення тексту. Поодинокі вправи, які не інтегровані у загальний навчальний процес, можуть мати лише ситуативний ефект, тоді як системна робота формує довготривалі та стійкі результати.

Систематичне використання вправ дозволяє учням поступово, від простого до складного, засвоювати й вдосконалювати навички. Наприклад, вправи спочатку можуть зосереджуватися на визначенні пауз у простих реченнях, а згодом – на інтеграції пауз із темпо-ритмом і логічним наголосом у складніших текстах. Цей поступовий підхід допомагає учням не лише засвоювати окремі технічні елементи, але й усвідомлювати їх взаємозв'язок у загальному контексті роботи з текстом.

Система вправ забезпечує повторюваність і закріплення матеріалу. Регулярна робота над інтонаційними аспектами дозволяє учням автоматизувати основні навички, перетворюючи їх на частину мовленнєвої компетентності. Постійна практика сприяє тому, що учні починають

застосовувати здобуті вміння не лише на уроках літературного читання, а й у повсякденному мовленні, під час виступів чи виразного читання.

Комплексний підхід враховує різні аспекти мовленнєвого розвитку: логіку, емоційність, ритміку, що сприяє гармонійному формуванню комунікативної компетентності. Окремі вправи можуть розвивати лише один аспект, тоді як у системі вони працюють синхронно, збагачуючи одне одного. Наприклад, вправи на логічний наголос стають більш ефективними у поєднанні із завданнями на темпо-ритм і емоційне забарвлення, оскільки учні краще розуміють, як різні інтонаційні засоби взаємодіють у створенні виразності.

Системність також дозволяє адаптувати вправи до індивідуальних особливостей учнів. Через постійне спостереження за прогресом учнів учитель може змінювати акценти, додавати більш складні або спрощені завдання, підлаштовуючи їх під рівень конкретної групи чи окремого школяра.

Таким чином, лише через систематичне використання вправ можна досягти стійких результатів у формуванні навичок виразного читання та мовленнєвої компетентності. Такий підхід забезпечує не лише технічне вдосконалення, але й розуміння учнями глибинних смислів тексту, розвиваючи їхнє естетичне сприйняття, емоційну чутливість і мовленнєву культуру.

2.3. Методичний супровід розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів засобами художніх творів

Розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів є одним із ключових завдань початкової освіти, оскільки це забезпечує не лише техніку читання, але й глибше сприйняття та розуміння текстів. Художні твори є ефективним засобом для формування цієї компетентності завдяки багатству мовленнєвих засобів, образності та емоційного забарвлення. Організаційно-

методичний супровід передбачає створення системи умов, методів і прийомів, які забезпечують цілеспрямовану роботу з інтонаційними аспектами текстів.

Розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів є важливим компонентом формування їхньої мовленнєвої культури, яка безпосередньо впливає на якість комунікації, читацьку грамотність і загальний естетичний розвиток. Інтонація – це не лише технічний елемент мовлення, але й засіб передачі смислу, емоцій та художніх образів. У зв'язку з цим розробка організаційно-методичного супроводу стає необхідністю для системної та цілеспрямованої роботи над цією важливою навичкою.

Перш за все, інтонаційна компетентність дозволяє школярам краще розуміти і відтворювати тексти. Робота з художніми творами, які багаті на стилістичні, емоційні та смислові нюанси, сприяє формуванню у дітей вміння передавати не лише зміст, але й тональність, настрій та підтексти. Наприклад, правильне використання пауз, логічного наголосу та емоційного забарвлення допомагає школярам усвідомити внутрішній світ персонажів та основні ідеї твору.

Організаційно-методичний супровід є важливим для забезпечення системності та послідовності у формуванні інтонаційних навичок. Розробка спеціальних вправ, методів і форм роботи дозволяє поступово навчати учнів основам інтонаційної виразності: від розуміння пауз і ритму до творчого відтворення текстів з емоційним забарвленням. Такий підхід дає можливість уникнути хаотичності у навчанні, забезпечуючи стійкі результати.

Крім того, використання художніх творів у цьому процесі не лише сприяє розвитку інтонаційної компетентності, але й формує естетичне мислення учнів. Художня література, багата на образність, допомагає дітям розвивати уяву, емпатію, здатність до емоційного відгуку. Організаційно-методичний супровід дає змогу створити умови для того, щоб ці якості розвивалися через цілеспрямовану роботу з текстами.

Організаційно-методичний супровід включає кілька основних компонентів, які ми спробуємо обґрунтувати у даному параграфі.

По-перше, це систематичний добір художніх творів, що відповідають віковим та психологічним особливостям молодших школярів.

Систематичний добір художніх творів, що відповідають віковим та психологічним особливостям молодших школярів, є ключовим аспектом організації ефективного навчального процесу. У молодшому шкільному віці діти характеризуються високою емоційною чутливістю, допитливістю, активною уявою та схильністю до наслідування. Це потребує використання текстів, які не лише відповідають їхньому рівню сприйняття, але й сприяють всебічному розвитку, зокрема мовленнєвих, емоційних та читацьких умінь.

Для роботи з учнями цієї вікової групи важливо обирати художні твори, що мають просту, але захопливу сюжетну лінію, зрозумілу структуру та емоційне забарвлення. Такі тексти, як казки Василя Сухомлинського, оповідання Наталі Забіли або дитячі поезії Лесі Українки, допомагають дітям розвивати інтонаційну виразність, емпатію та здатність відтворювати зміст з урахуванням авторського задуму. Добір матеріалу має враховувати емоційну насиченість творів, адже яскраві персонажі та описові сцени сприяють формуванню вміння передавати різні почуття через голос.

Художні твори повинні бути різножанровими, щоб забезпечити всебічний розвиток інтонаційної компетентності. Поезія, проза, діалоги та драматичні уривки дозволяють дітям працювати з різними аспектами мовленнєвої виразності: паузами, темпо-ритмом, логічним наголосом та емоційним забарвленням. Важливо, щоб твори були пов'язані з життєвим досвідом дітей, адже це підвищує їхню зацікавленість і мотивацію до навчання. Наприклад, тексти про природу чи казкові пригоди викликають інтерес і сприяють емоційному залученню дитини у процес читання (див. додаток Е).

Добір художніх творів має бути системним і враховувати поступовість ускладнення текстів. У першому класі слід використовувати короткі, зрозумілі твори з простими реченнями, які легко відтворювати інтонаційно. Надалі тексти можуть ускладнюватися, додаючи складніші елементи мовлення, що

розвивають у дітей вміння працювати зі смисловою та емоційною структурою твору.

Таким чином, систематичний добір художніх творів для молодших школярів забезпечує ефективний розвиток мовленнєвої культури, читацьких умінь і емоційного інтелекту. Відповідність текстів віковим та психологічним особливостям дітей дозволяє їм глибше розуміти зміст творів, формувати естетичний смак і вчитися виразно передавати свої емоції через мовлення.

По-друге, важливим є використання інтерактивних форм роботи, таких як театралізація, рольове читання, інсценізації. Вони дозволяють дітям творчо підходити до роботи з текстом, експериментувати з інтонацією та вчитися передавати емоції через голос.

Використання інтерактивних форм роботи, таких як театралізація, рольове читання та інсценізації, є ефективним підходом у навчанні молодших школярів, який сприяє розвитку мовленнєвих умінь, зокрема інтонаційної компетентності, та формуванню емоційної чутливості. Ці форми роботи дозволяють учням зануритися у світ художніх текстів, активно взаємодіяти з літературними образами, експериментувати з інтонаційними засобами і творчо відтворювати прочитане.

Театралізація відкриває перед учнями можливості для глибшого розуміння тексту через його перевтілення у сценічну форму. Відтворюючи діалоги персонажів або окремі сцени, діти не лише повторюють текст, але й осмислюють його емоційний та смисловий контекст. Це допомагає формувати вміння використовувати паузи, логічні наголоси, темпо-ритм і інтонацію для передачі характеру героя чи загальної атмосфери твору. Театралізація розвиває уяву, дає можливість для самовираження і сприяє емоційному відгуку на літературний твір. Методику роботи над театралізацією художнього твору ми подали у додатки (див. додаток Є).

Рольове читання є не менш важливим засобом інтерактивної роботи, оскільки дозволяє дітям спробувати себе у ролі певного персонажа, відчути його емоції та характер через мовлення. Учні читають текст від імені героя,

підлаштовуючи свій голос, тембр, ритм і інтонацію відповідно до його настрою і ситуації. Така діяльність вчить дітей глибше аналізувати текст, звертати увагу на мовленнєві особливості героїв і використовувати інтонаційні засоби для передачі їхніх почуттів. Рольове читання також сприяє розвитку навичок роботи в команді, адже діти можуть спільно обговорювати, як краще відтворити сцени чи діалоги (див. додаток Ж). Наприклад, під час роботи над казкою Івана Франка «*Фарбований Лис*» учні можуть розіграти діалоги між персонажами, підбираючи відповідні інтонаційні засоби.

Інсценізації дозволяють поєднати художнє читання з елементами акторської гри. Виконуючи ролі персонажів, учні працюють над текстом як усно, так і невербально: використовують жести, міміку, рухи для підсилення інтонаційної виразності (див. додаток З). Інсценізації допомагають краще розуміти зміст твору, оскільки діти переживають події сюжету «зсередини», що робить навчання більш емоційно насиченим і захопливим. Крім того, цей вид діяльності стимулює творчість, вчить вирішувати комунікативні завдання і вдосконалює навички публічного виступу.

По-третє, *організаційно-методичний супровід включає створення сприятливого емоційного середовища на уроці літературного читання.* Учитель повинен підтримувати дітей, заохочувати їх до активної участі, створювати умови для творчої взаємодії. Важливо також давати учням зворотний зв'язок, який допомагає усвідомлювати власні досягнення і вдосконалювати мовленнєві вміння.

Створення сприятливого емоційного середовища на уроці літературного читання є важливим фактором, який безпосередньо впливає на якість навчання, зацікавленість учнів та їхню відкритість до творчої діяльності. Таке середовище допомагає дітям відчувати себе комфортно, знижує напруження та страх помилок, мотивує до активної участі та формує позитивне ставлення до читання. Для досягнення цього необхідно застосовувати різноманітні педагогічні прийоми та методи, які сприятимуть емоційному залученню учнів.

Одним із ключових способів є створення атмосфери доброзичливості та взаємної підтримки. Учитель має показувати повагу до думки кожного учня, заохочувати висловлювати свої почуття та враження від прочитаного. Наприклад, після читання казки Василя Сухомлинського *"Материнське серце"* учитель може запитати дітей, які моменти викликали у них сум, співчуття чи радість, і дати можливість поділитися цими емоціями з класом. Такі обговорення не лише розвивають емоційну чутливість, але й сприяють формуванню довірливих стосунків між учасниками навчального процесу.

Ігрові моменти також допомагають створити позитивне емоційне середовище. Наприклад, рольове читання або інсценізації уривків із казки *"Фарбований Лис"* Івана Франка дають дітям змогу проявити творчість, вжитися у роль персонажів, використати інтонацію для передачі емоцій. Цей вид діяльності викликає в учнів захоплення і водночас допомагає краще зрозуміти текст.

Важливим аспектом є використання елементів сюрпризу чи несподіванки. Учитель може почати урок із загадки, яка стосується теми тексту, або з показу ілюстрацій, що створять інтригу. Наприклад, перед читанням вірша Лесі Українки *"На зеленому горбочку"* учитель може запитати: "Як ви думаєте, хто може жити на горбочку?" Ця інтерактивна взаємодія сприяє зацікавленню дітей та налаштовує їх на емоційне сприйняття твору.

Позитивний настрій також можна підтримувати через творчі завдання. Наприклад, після читання вірша Наталі Забіли *"Зимова казка"* учні можуть намалювати сцену, яка найбільше їх вразила, або скласти короткий діалог між героями. Це дозволяє дітям відчувати себе співавторами твору та глибше проникнути у його зміст.

Важливим елементом є індивідуальний підхід до учнів. Учитель має враховувати емоційні та мовленнєві особливості кожної дитини, підтримувати тих, хто соромиться висловлюватися, і заохочувати до активності тих, хто проявляє ініціативу. Наприклад, якщо учень боїться читати вголос, йому

можна запропонувати прочитати текст разом із товаришем або короткий уривок, який не потребує значного зусилля.

Таким чином, сприятливе емоційне середовище на уроці літературного читання створюється через взаємну повагу, підтримку, цікаві завдання, творчі підходи та індивідуальну увагу до потреб учнів. Це забезпечує не лише ефективне засвоєння навчального матеріалу, але й формує у дітей любов до літератури та впевненість у своїх здібностях.

Крім того, методичний супровід може включати *використання сучасних технологій, таких як аудіозаписи або відеоматеріали з виразним читанням текстів*. Це дозволяє дітям слухати професійні зразки інтонаційного оформлення текстів і вчитися наслідувати їх.

Використання сучасних технологій, таких як аудіозаписи та відеоматеріали з виразним читанням текстів, є потужним інструментом у роботі з учнями молодшого шкільного віку. Ці засоби забезпечують доступ до якісних зразків інтонаційно виразного мовлення, що сприяє формуванню мовленнєвої культури та розвитку інтонаційної компетентності. Завдяки технологіям навчальний процес стає більш цікавим, інтерактивним і доступним для дітей із різними навчальними потребами.

Аудіозаписи з виразним читанням допомагають дітям почути, як професійні читці або автори передають емоційне забарвлення тексту, використовують логічний наголос, паузи та темпо-ритм. Наприклад, під час роботи з твором Сашка Дерманського *"Чудове Чудовисько"* учні можуть слухати аудіоуривок, у якому передаються страх, сміливість або здивування головних героїв. Прослуховування допомагає дітям краще зрозуміти характер персонажів та атмосферу твору, а також спонукає їх наслідувати інтонаційні прийоми під час власного читання.

Відеоматеріали розширюють можливості сприйняття, оскільки додають візуальний компонент, що важливо для дітей молодшого віку з домінуванням наочно-образного мислення. Наприклад, використання відеоінсценізації уривків із твору Зірки Мензатюк *"Таємниця козацької шаблі"* дозволяє дітям

не лише чути текст, але й бачити, як емоції персонажів передаються через жести, міміку та рухи. Це стимулює багатоканальне сприйняття, що сприяє кращому розумінню і запам'ятовуванню матеріалу.

Особливістю використання таких технологій є можливість адаптації навчального процесу до рівня підготовки учнів. Наприклад, діти з недостатнім рівнем інтонаційної виразності можуть спочатку повторювати уривки за аудіо чи відеозаписами, поступово вдосконалюючи свої навички. Твір Наталки Малетич *"Мандрівка з чарівним атласом"* можна використати для навчання інтонаційної виразності через поетапне слухання та читання діалогів із запису, що ілюструють цікаві пригоди.

Сучасні технології також сприяють інтерактивності уроків. Учні можуть працювати з мультимедійними презентаціями, у які вбудовано аудіофайли, або виконувати завдання у додатках із інтерактивними текстами. Наприклад, використання програм, де діти прослуховують казку Галини Вдовиченко *"36 і 6 котів"* і потім самостійно інтонують обрані уривки, сприяє активному залученню до навчального процесу.

Технології дозволяють включати до уроків сучасні твори, які часто супроводжуються професійними аудіо- чи відеоадаптаціями. Це допомагає учням розширювати читацький кругозір, знайомитися з актуальними текстами і бачити літературу як частину сучасної культури. Використання аудіозаписів чи відеоматеріалів у роботі з текстами Олександра Дерманського, Зірки Мензатюк чи Галини Вдовиченко дозволяє дітям відчувати живе звучання літератури, поглиблюючи їхній інтерес до читання.

Таким чином, сучасні технології роблять уроки літературного читання не лише більш цікавими та доступними, але й забезпечують ефективний розвиток мовленнєвих і читацьких навичок. Вони допомагають учням працювати з емоційним і смисловим багатством текстів, розвивати здатність до інтонаційно виразного мовлення та спонукають до творчої самореалізації.

Таким чином, розробка організаційно-методичного супроводу розвитку інтонаційної компетентності є важливою, оскільки вона забезпечує

системний, послідовний і ефективний підхід до роботи з художніми творами. Це сприяє формуванню у дітей не лише технічних мовленнєвих навичок, але й емоційної чутливості, естетичного смаку, здатності до творчого самовираження, що є важливим етапом їхнього особистісного і мовленнєвого розвитку.

Висновки до другого розділу

У другому розділі проведено комплексний аналіз організаційно-методичних підходів до розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів засобами художніх творів. Результати емпіричного дослідження, а також запропоновані методичні рішення підтвердили важливість і ефективність системної роботи у цьому напрямку.

Емпіричне дослідження рівнів розвитку інтонаційної компетентності учнів початкової школи виявило неоднорідність показників серед дітей. Більшість учнів продемонстрували середній рівень сформованості інтонаційних умінь, зокрема вміння використовувати паузи, логічний наголос, темпо-ритм і передавати емоційне забарвлення текстів. Аналіз результатів підкреслив необхідність цілеспрямованої роботи, яка враховує індивідуальні особливості учнів та створює умови для підвищення їхньої інтонаційної грамотності.

Запропонована система вправ довела свою ефективність як ключовий інструмент розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів. Вправи були спрямовані на вдосконалення таких аспектів, як визначення пауз у реченні, робота з логічним наголосом, темпо-ритм мовлення та емоційне забарвлення текстів. Їхня послідовність забезпечила поступовий розвиток навичок від простих до складних, дозволила інтегрувати різні інтонаційні прийоми та зробила процес навчання цікавим і доступним для дітей.

Методичний супровід розвитку інтонаційної компетентності засобами художніх творів базувався на систематичному доборі текстів, які відповідали віковим та психологічним особливостям учнів. Художні твори, такі як казки, вірші та оповідання, стали основою для творчої роботи дітей, оскільки вони містять багатий інтонаційний матеріал і створюють можливості для експериментів із мовленням. Включення інтерактивних форм роботи, таких як театралізація, рольове читання та інсценізації, сприяло формуванню мовленнєвої виразності, емоційної чутливості та інтонаційної грамотності.

Таким чином, другий розділ підтвердив, що розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів є комплексним процесом, який потребує цілеспрямованого підходу, системної роботи з текстами та використання методичних інструментів, зокрема вправ і творчих завдань. Ефективність такої діяльності значно підвищується за умови врахування вікових особливостей учнів, їхньої емоційної залученості до роботи з художніми творами та створення сприятливого навчального середовища. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення навчального процесу з літературного читання у початковій школі та розробки практичних рекомендацій для педагогів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було виконано поставлені завдання, що дозволило комплексно розглянути проблему розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання та запропонувати шляхи її вирішення.

1. Лінгвістичні та педагогічні засади розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів базуються на інтеграції знань про мовленнєву природу інтонації та її значення в освітньому процесі. Інтонація як лінгвістичне явище включає низку компонентів (мелодику, темпо-ритм, паузи, логічний наголос, тембр), які забезпечують передачу смислового і емоційного змісту мовлення. Для молодших школярів ці компоненти мають важливе значення, оскільки сприяють формуванню мовленнєвої виразності, збагачують емоційне сприйняття текстів і допомагають ефективно комунікувати.

Лінгвістичні засади підкреслюють, що інтонація є універсальним засобом комунікації. Вона забезпечує структурну організацію мовлення (розділення тексту на фрази, позначення смислових акцентів) і виступає як засіб емоційної виразності. У працях українських лінгвістів визначено важливість інтонації для передачі змісту тексту та його емоційного забарвлення. Наприклад, інтонаційні паузи дають змогу структурувати мовлення, логічний наголос допомагає підкреслити ключові слова, а темпо-ритм і мелодика сприяють створенню настрійної атмосфери.

З лінгвістичного погляду, для молодших школярів важливо не лише розуміти значення інтонації, але й уміти використовувати її у власному мовленні. Наприклад, робота з темпо-ритмом і паузами дозволяє дітям виражати свої думки чітко і зрозуміло, а емоційне забарвлення тексту робить їхнє мовлення виразним і привабливим для слухача.

Педагогічні засади розвитку інтонаційної компетентності спрямовані на організацію навчального процесу, який враховує вікові, психологічні та

когнітивні особливості молодших школярів. Молодший шкільний вік характеризується активним розвитком мовленнєвого апарату, емоційної чутливості та здатності до наслідування. Ці особливості створюють сприятливі умови для формування інтонаційних навичок через творчі види діяльності, такі як рольове читання, театралізація, інсценізації та виконання спеціальних вправ.

Педагогічні засади також акцентують на використанні художніх творів як засобу формування інтонаційної компетентності. Літературні тексти містять багатий інтонаційний матеріал, який дозволяє дітям практикувати навички інтонаційного відтворення. Робота з казками, віршами та оповіданнями сприяє не лише формуванню інтонаційної виразності, але й розвитку емоційного інтелекту, творчого мислення і здатності до співпереживання.

Таким чином, лінгвістичні та педагогічні засади є взаємопов'язаними і доповнюють одна одну. Лінгвістична основа визначає сутність і компоненти інтонації, а педагогічні засади спрямовані на створення умов для їх ефективного засвоєння у навчальному процесі. Інтеграція цих підходів забезпечує комплексний розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів, робить їх мовлення виразним, емоційно насиченим і зрозумілим для співрозмовника.

2. Розвиток інтонаційних умінь учнів молодшого шкільного віку обумовлений віковими, психологічними та когнітивними особливостями цієї категорії дітей. У цьому віці школярі активно розвивають мовленнєвий апарат, формують навички виразного мовлення, здатність до сприйняття і відтворення інтонаційних засобів, що сприяють емоційному і смислового збагаченню їхнього мовлення.

Молодші школярі відзначаються високою емоційною чутливістю, допитливістю та здатністю до наслідування, що створює сприятливі умови для роботи над інтонацією. Їхнє мовлення є ще недосконалим, тому важливо навчати їх правильно використовувати інтонаційні засоби, такі як логічний

наголос, паузи, темпо-ритм та емоційне забарвлення. Розвиток цих умінь є поетапним процесом, який враховує вікові можливості та поступово ускладнюється.

Специфіка формування інтонаційних умінь включає розвиток здатності до сприйняття інтонації, її аналізу та відтворення. На першому етапі учні вчаться розпізнавати інтонаційні засоби у мовленні інших. Наприклад, вони слухають текст, читають його вголос і визначають, де зроблено паузу, як змінюється темп мовлення, які слова підкреслено логічним наголосом. Це допомагає розвивати аудіальну увагу та чутливість до інтонаційних відтінків.

На наступному етапі формується здатність до свідомого використання інтонаційних засобів. Учні опановують техніку розставляння пауз, наголосу та темпо-ритму для підсилення виразності тексту. Наприклад, вправи на зміну логічного наголосу в реченні показують, як змінюється сенс тексту залежно від акцентування окремих слів. Такі завдання допомагають учням усвідомити функціональне значення інтонації. Таким чином, специфіка розвитку інтонаційних умінь молодших школярів полягає у врахуванні вікових і психологічних особливостей дітей, поступовому ускладненні завдань і систематичній практиці. Це дозволяє сформувати в учнів здатність до свідомого і творчого використання інтонаційних засобів, що є важливою складовою мовленнєвої культури.

3. Емпіричне дослідження рівнів розвитку інтонаційної компетентності учнів початкової школи мало на меті визначити, наскільки сформовані основні інтонаційні вміння в дітей молодшого шкільного віку, виявити сильні та слабкі сторони цього процесу, а також обґрунтувати необхідність удосконалення методів роботи у цьому напрямку.

Для дослідження було розроблено діагностичний інструментарій, що охоплював різноманітні завдання, спрямовані на перевірку здатності учнів використовувати інтонаційні засоби у мовленні. Завдання включали такі аспекти: визначення місця пауз у реченні, вміння логічно наголошувати слова, робота з темпо-ритмом і передача емоційного забарвлення тексту. Художні

тексти, які використовувалися у дослідженні, відповідали віковим особливостям дітей і містили багатий інтонаційний матеріал.

Аналіз отриманих результатів показав, що більшість учнів мають середній рівень розвитку інтонаційної компетентності.

Результати дослідження також виявили, що рівень інтонаційної компетентності залежить від індивідуальних мовленнєвих і психологічних особливостей дітей. Учні з високим рівнем емоційної чутливості і здатністю до наслідування демонстрували кращі результати, тоді як ті, хто мав низький рівень мовленнєвої впевненості, стикалися із значними труднощами.

Дослідження підтвердило важливість систематичної роботи над формуванням інтонаційної компетентності. Учні, які мали можливість виконувати завдання на розвиток інтонаційних умінь, зокрема читати вголос з інтонаційною виразністю чи працювати з вправами на логічний наголос і темпо-ритм, демонстрували вищі результати порівняно з тими, у чиєму навчальному процесі такі завдання не були достатньо інтегровані.

Отримані результати підкреслюють необхідність удосконалення організаційно-методичного забезпечення розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання.

4. Організаційно-методичне забезпечення розвитку інтонаційної компетентності молодших школярів передбачає створення системного підходу до формування інтонаційних умінь учнів, який інтегрує різні методи, прийоми та засоби навчання. Основою є врахування вікових і психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, їхнього рівня мовленнєвого розвитку та когнітивних можливостей.

Головною складовою забезпечення є формування системи завдань, які поступово розвивають здатність учнів до аналізу та відтворення інтонаційних компонентів мовлення: пауз, логічного наголосу, темпо-ритму, емоційного забарвлення. Ця система має бути побудована на принципі поступового ускладнення, що дозволяє послідовно вдосконалювати навички учнів.

Важливим елементом є залучення художніх творів як основного засобу для роботи з інтонаційною виразністю. Літературні тексти забезпечують багатий матеріал для навчання, стимулюють творчий потенціал дітей, формують емоційну чутливість і сприяють розвитку мовленнєвої культури.

Ефективне організаційно-методичне забезпечення також потребує створення навчального середовища, яке сприяє активності, творчості та самовираженню учнів. Інтерактивні форми роботи, сучасні педагогічні технології та позитивна атмосфера на уроках літературного читання є ключовими умовами для успішного формування інтонаційної компетентності.

Таким чином, організаційно-методичне забезпечення розвитку інтонаційної компетентності є багатокомпонентною системою, яка сприяє гармонійному мовленнєвому, емоційному та творчому розвитку учнів, забезпечуючи ефективне засвоєння навчального матеріалу та формування мовленнєвої культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антична література: навчальний посібник / Ю. І. Ковбасенко ; Київський університет імені Бориса Грінченка, Гуманітарний інститут. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. 255 с.
2. Арістотель. Поетика / Пер. Б. Тена; вступ. ст. і коментарі Й. Кобова. К.: Мистецтво, 1967. 136 с.
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 2010. 230 с.
4. Бадер В. Формування інтонаційних умінь і навичок молодших школярів під час вивчення розділу «Текст». Початкова школа. 2009. № 9. С. 22–25.
5. Байцар А. Видатні винниківчани: Науково-краєзнавче видання. Львів; Винники, 2012. 88 с.
6. Башманівська Л. А. Формування виразності читання та мовлення в процесі професійної підготовки майбутнього філолога. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи». м. Запоріжжя, 14-21 травня 2018 р. Випуск № 2 (31). 2018 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/el_gurnal.html
7. Березіна О. М., Поплавська Т. О. Мовні ігри та забави. Тернопіль: Мальва ОСО, 2002. с.104.
8. Біденко В. В. Аналіз тексту твору на основі його багаторазового перечитування. Рідна школа. 2010. №12. С. 39-42.
9. Будянський Д. В. Виразне читання як елемент академічного красномовства в структурі професійної діяльності викладача вищої школи. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 7. С. 162-171. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk>
10. Буяльський Б. А. Поезія усного слова: Азбука виразного читання: книга для вчителя. 2-е вид. К.: Початкова школа, 2000. 255 с.

11. Варзацька Л.О., Шевченко Л.М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. К.: РНМК, 2002. 127 с.
12. Василевська О. Л. Закріплення читацьких умінь. Розкажіть онуку. 2015. №13-14. С. 30-35.
13. Вашуленко М. С. Про співвідношення знань і вмінь у мовній освіті молодших школярів. Початкова школа. 2005. №9. С.4-8.
14. Вашуленко М.С., Дубовик С.Г. Українська мова та літературне читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Освіта, 2023.
15. Виразність читання як основна складова формування навички читання. (2009). Режим доступу: https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00033803_0.html
16. Ганопенко Л. М. Як удосконалити навички читання. Розкажіть онуку. 2014. №7-8. С.79-80.
17. Гац Н.А. Ознайомлення молодших школярів із засобами зв'язності тексту. Тернопіль, Горлиця: 1995. 64 с.
18. Гордіюк Н. Особливості сприймання художніх текстів молодшими школярами. Мандрівець. 2010. №3-4. С.75-78.
19. Григорчук А., Мельник І. Виразне читання як засіб розвитку емоційно-чуттєвої сфери молодших школярів. Початкова школа, 2010. №9. С.19–23.
20. Гром'як, Р. Т., Ковалів, Ю. І. і Теремко, В. І. Літературознавчий словник-довідник. Київ, Україна : Академія. Засоби логічної виразності читання. (б.д.). (2007). Режим доступу: <https://ukrlit.net/article/1099.html>
21. Гудзик І. П. Розвиток навички читання: Метод. рек. К.: Освіта, 1999. 96 с.
22. Гулько В. Формування якостей читання в молодших школярів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/pxkyvo>
23. Державний стандарт початкової освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>

24. Дмитришин К.В. Види роботи над текстом на уроках читання. Початкове навчання та виховання. 2006. №31. С. 3-6.
25. Довженко Т. Як допомогти дитині навчитися читати. Початкова школа. 2016. №7. С.13-16.
26. Задорожна-Княгницька Л. В. Історія педагогіки : навчальний посібник для студентів ЗВО. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 364 с.
27. Зайченко І.В. Історія педагогіки. Книга 1. Історія зарубіжної педагогіки. Навчальний посібник. - К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 624 с.
28. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII (2017). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
29. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>
30. Ігнатенко Н. В. Психологічна характеристика тексту й проблеми його розуміння. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/6/visnuk_19.pdf.
31. Ігнатенко Н. Особливості розуміння навчальних текстів молодшими школярами. Світло. 2002. №4. С. 40-43.
32. Каба В. І. Розвиток навичок читання, уміння працювати з книгою як засіб розумового виховання учнів. Спецвипуск. Навчання читанню. 2017. №29-30. С. 3-14.
33. Капська А. Й. Виразне читання. К. : Вища шк., 2006. 166 с.
34. Капська А. Й. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття. К.: Вища школа, 2000. 175с.
35. Капська А.Й. Як навчати учнів виразно читати. К. 1998. 150 с.
36. Карнаух Т. Впровадження інтерактивних методів навчання на уроках читання. Початкова школа. 2005. №11. С. 5-8.
37. Коваль Г. Уроки читання в початкових класах. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003.

38. Кодлюк Я., Одинцова Г. Техніка читання молодших школярів. Початкова школа. 2008. №3. С. 17-22.
39. Кримський С. Текст. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 631. 742 с.
40. Куріпта В.І. Ефективні методи і прийоми удосконалення навички читання. Початкове навчання та виховання. 2005. №29-30. С. 38-48.
41. Лаптева Л. Читання – віконце у світ. Початкова школа. 1997. №11. С.11-13.
42. Лендел Г. Вироблення навичок виразного читання в молодших школярів. (2016). Режим доступу: http://lendel1978.blogspot.com/2016/12/blog-post_69.html
43. Майборода І.О. Особливості сприйняття молодшими школярами творів мистецтва. Педагогіка і соціальна робота. В.25. С.129-132.
44. Мартиненко В. О Індивідуальний підхід до формування і розвитку навички читання молодших школярів: методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 104с.
45. Мартиненко В.О. Труднощі сприймання художніх творів молодшими школярами. Українська мова і література в школі, 2012. № 6. С.16-20.
46. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
47. Мироненко О.В. До питання про текст як форму реалізації мовнопрофесійної підготовки. Актуальні проблеми викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» : матеріали ІІ Регіонального науково-методичного семінару (Херсон, 11 березня 2014 р.): Наукове видання. Херсон : Айлант, 2014. С. 36–38.
48. Моторіна Д. Формування навичок виразного читання в умовах дистанційного навчання. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/420>

49. Науменко В. О. Українська мова та літературне читання : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2023.
50. Науменко В.О. Українська мова та літературне читання : підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2023.
51. Науменко В.О. Українська мова та літературне читання : підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2023.
52. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль: Астон, 2005. 352 с.
53. Огієнко Т.М., Богданова ЛФ., Філіпова Н.А., Кириченко Н.М. Стежка до знань. Довідник молодшого школяра. Харків : Гімназія; Країна мрій, 2004. 108 с.
54. [Олена Курило: репресована мовознавиця, що визначила норму української мови / Програма Ген українців - 26 студія](#)
55. Олійник Г. А. Виразне читання. Київ : Вища школа, 2005. 207 с.
56. Олійник Г.А. Виразне читання. К.: Вища школа, 1995. 207 с.
57. Олійник, Г. А. Виразне читання. Основи теорії. Посібник для вчителів. Тернопіль, Україна : Навчальна книга – Богдан. 2011.
58. Павленко Л. Як слово мовиться. Початкова школа. 2003. №10. С. 14- 15.
59. Пальченко І. І. Про вдосконалення техніки читання. Початкова школа. 2009. №11. 34-37.
60. Пархета Л. П. Виразне читання в практиці В. О. Сухомлинського. Педагогіка і психологія. 2002. № 3-4. С. 233-237.
61. Пархоменко Н. Методика роботи над словом, текстом на уроках читання. Початкова школа. 2000. №7. С. 44-48.
62. Пелешок Е. Робота над засобами виразності на уроках читання. Початкова школа. 2008. №12. С.12-14.
63. Підлужна Г. С. Виразне читання у молодших школярів: проблеми, пошуки, знахідки. Рідна школа. 2007. № 2. С. 22-23.
64. Підлужна Г.В. Розвиток емоційної сфери молодших школярів засобами ліричних віршів. Проблеми і перспективи формування лінгвокультурної

- особистості засобами рідного слова: збірник наукових праць (до 35-річчя кафедри лінгвометодики та культури фахової мови)/За ред. проф. КЯ Климової, 2016. С.109-111.
65. Підлужна Г.В. Розвиток емоційної сфери молодших школярів на засадах педагогіки творчості у форматі уроків літературного читання. Матеріали конференції. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти, 2019. В.8. С.326-329.
 66. Підлужна Г.В. Розвиток емоційної сфери молодших школярів на уроках літературного читання. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика : зб. наук. праць / за заг. ред. С. С. Вітвицької та Н. Є. Колесник, 2017. Т.2. С. 29-34.
 67. Підлужна Г.В., Худякова І.В. Педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти (лінгвометодичний аспект). Імідж сучасного педагога, 2019. №6 (189). С.29-33.
 68. Підлужна Г.С. Виразне читання школярів як педагогічна проблема. Початкова школа. 2008. С.18-22.
 69. Підлужна, Г. В. *Лінгвометодичні аспекти формування виразності читання в молодших школярів*. Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах: збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару). 2017 с.85-90. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/25573/>
 70. Пінчук Г. І. Робота з удосконалення техніки читання. Початкова школа. 2017. №11. С. 8-11.
 71. Попович, Н. Ф. Особливості формування в молодших школярів навичок виразного читання. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Карпатська вежа, 2017. № 23 (18). - С.87-95.
 72. Потебня О. Думка й мова (фрагменти): Слово Знак Дискурс Антологія світової літературно-критичної думки XX ст, за редакцією Марії Зубрицької. Львів, 1996. 238с.

73. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник / Упоряд., вступ. ст., приміт. А. І. Колодної; Пер.А.Колодної. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.
74. Руденко Ю.А. Виразне читання як навчальна дисципліна у спадщині В.О.Сухомлинського. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5613/1/Rudenko.pdf>
75. Руденко Ю.А. формування умінь і навичок виразного читання у студентів педагогічних факультетів у сучасній педагогічній практиці ВНЗ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/3_2009/30.pdf.pdf
76. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах. К.: Освіта, 2007. 272с.
77. Саган О. Інтерактивні методи навчання як засіб формування навчальних умінь молодших школярів. Початкова школа. 20 2. №3
78. Сафарян С. Методичні рекомендації щодо навчання виразного читання. (2014) Режим доступу: <http://svitlit.ippo.kubg.edu.ua/?p=27>
79. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Київ : Освіта, 2004. 216с.
80. Сімаковська Н. Майстерність виразного читання в початковій школі. Початкова школа. 2008. №6. С. 14.
81. Скрипченко Н. Ф. Шляхи вдосконалення класного й позакласного читання у 1 класі. Початкова школа. 2000. №10. С. 43–51.
82. Станіславський К. С. Робота актора над собою. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ereading.club/book.php?book=101744
83. Суржук Т. Формування навички читання молодших школярів у процесі індивідуально-диференційованого навчання. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. Тернопіль, 2016. Вип. 3. С. 117.
84. Суржук Т. Формування навички читання молодших школярів у процесі індивідуально-диференційованого навчання. Наукові записки ТНПУ ім.В.Гнатюка. Сер. Педагогіка. Тернопіль, 2006. Вип.3. С. 117-119.
85. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибр. твори: у 5 т. К., Рад.шк., 1974. Т. 3, С 196

86. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>
87. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>
88. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>
89. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3-4 клас. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv>
90. Українська мова 3 клас. Захарійчук М.Д., Мовчун А.І. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/88-ukrayinska-mova-zaharychuk-movchun-3-klas.html>
91. Федик О. С. Інтонаційні барви мовлення. Початкова школа. 2008. №4. С.31-34.
92. Федотова, С.О. Особливості формування навички виразного читання у дітей дошкільного віку. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2019, (178), 207-211. Режим доступу: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/63>
93. Хващевська О. Методика формування навичок виразного читання в учнів початкової школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2021. №16. С.171–183. Режим доступу: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.16.2021.246377>

94. Хващевська, О. Методика формування навичок виразного читання в учнів початкової школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2021. №16, 171–183. Режим доступу: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.16.2021.246377>
95. Цицерон М. Т. Тускуланські бесіди. Переклав з латини В. Литвинов. Львів: Апріорі, 2021. 440 с. ISBN 978-617-629-688-1
96. Цицерон. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/vtfwfz>
97. Шпак М. Змістове забезпечення емоційності навчання учнів. Початкова школа. 2000. № 5. С.6–10.
98. Ялова Р. Н. Як навчитися виразно читати. Початкова освіта. 2009. №9. С.4.
99. Яцух Ю. А. Цікаві вправи з розвитку навички читання до творів для 2-4 класів. Початкове навчання та виховання. 2006. № 8. С.26–36

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкетування учнів початкової школи

1. Чи знаєш ти, що це за стани: хвилювання, здивування, образа, втома, страх, радість, гнів, смуток, злість, переляк, лінь, цікавість, здивування, сором, непевненість, захоплення, невдоволення, ворожість, тривожність, сміливість, впевненість, байдужість? Чи відчував ти їх? У яких ситуаціях ти їх відчував?

2. Чи знаєш ти, як показати іншій людині, що ти щасливий? Переляканий? Втомився? Розлютився? Здивований?

3. Як ти почував би себе, якби довкола перебували неемоційні люди?

4. Як ти вважаєш, чи відбиваються емоції на твоєму обличчі чи ні?

5. Як ти висловлюєш свою радість: голосно смієшся чи ледве помітно посміхаєшся? Наприклад, твоя улюблена спортивна команда виграла. Як ти виявлятимеш свої емоції? Або до тебе приїхала улюблена тітка. Як ти її зустрінеш? Ти отримав контрольну оцінку вище, ніж розраховував. Як відреагуєш?

Додаток Б

Анкета «Визначення емоцій по фотографіям»

Порядок проведення.

Інструкція: «Я маю дуже цікаве завдання. Ти знаєш, що всі люди іноді радіють, часом дивуються чи сердяться. Зараз я роздам кожному анкети, що складається із двох етапів. На першому етапі вам пропонується відповісти на запитання, а на другому етапі представлені фотографії, на яких зображено людину в якомусь певному емоційному стані (радості, образи, страху, здивування, зневаги, сорому, тривожності, гніву і т. д.) та список цих емоцій. Спробуйте визначити, яка саме емоція відображена на кожній фотографії».

Респондент записує на бланку відповідь нижче фотографії.

1		2		3	
	Відповідь:		Відповідь:		Відповідь:
4		5		6	
	Відповідь:		Відповідь:		Відповідь:
7		8		9	
	Відповідь:		Відповідь:		Відповідь:
10		11		12	
	Відповідь:		Відповідь:		Відповідь:

13		14		15	
	Відповідь:		Відповідь:		Відповідь:
16		17		18	
19	Відповідь:	20	Відповідь:		Відповідь:
					
	Відповідь:		Відповідь:		

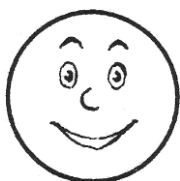
Список емоційних станів: втома, тривожність, страх, сором, здивування, ворожість, заздрість, хвилювання, злість, захоплення, гнів, радість, переляк, смуток, лінь, образа, невдоволення, невпевненість, цікавість, здивування.

Обробка та інтерпретація результатів. Враховується кількість правильних відповідей, за якими судять про сформованість уміння визначати емоцію людини щодо вираження особи. 50% і менш правильних відповідей свідчать про дуже низький рівень здатності розрізняти емоції.

Додаток В

Діагностична методика «Визнач настрій обличчя»

Ціль: вивчення сприйняття дітьми графічного зображення емоцій. Випробуваням пропонуються картки з графічним зображенням радості, печалі, страху, злості, здивування. До кожного зображення представлено по 2 питання. На запитання «Чому ти так вважаєш?» діти мають назвати характерні ознаки цієї емоції.

Яке почуття виражає це обличчя? Чому ти так вважаєш?

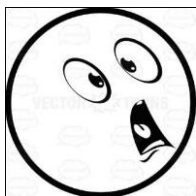
Яке почуття виражає це обличчя? _____

Чому ти так вважаєш? _____

Яке почуття виражає це обличчя? _____

Чому ти так вважаєш? _____

Яке почуття виражає це обличчя? _____

Чому ти так вважаєш? _____

Яке почуття виражає це обличчя? _____

Чому ти так вважаєш? _____

Яке почуття виражає це обличчя? _____

Чому ти так вважаєш? _____

Яке почуття виражає це обличчя? _____

Чому ти так вважаєш? _____

Яке почуття виражає це обличчя? _____

Чому ти так вважаєш? _____

Додаток Г

Список творів дитячої літератури для перевірки інтонаційних умінь молодших школярів

Гнів

1. Ліна Костенко – *"Бузиновий цар"* (момент емоційного напруження).
2. Василь Сухомлинський – *"Як хлопчик хотів змінити своє ім'я"* (момент обурення героя через несправедливість).
3. Іван Франко – *"Лис Микита"* (епізод із обуренням Лиса).

Горе

1. Оксана Іваненко – *"Казка про майстрового Чабана"* (момент втрати головного героя).
2. Леся Українка – *"На крилах пісень"* (епізоди ліричних переживань).
3. Василь Сухомлинський – *"Покинутий кролик"*.

Страх

1. Іван Франко – *"Фарбований Лис"* (епізод, коли Лиса викривають).
2. Галина Малик – *"Незвичайні пригоди Алі"* (сцени зі страшними подіями).
3. Оксана Іваненко – *"Тарасове дитинство"* (момент, коли хлопчик зіштовхується з небезпекою).

Сміливість

1. Ліна Костенко – *"Про дівчинку та ластівку"* (героїчний вчинок).
2. Наталя Забіла – *"Про відважного Барвінка"*.
3. Іван Франко – *"Лис Микита"* (епізоди, коли герой долає труднощі).

Здивування

1. Галина Малик – *"Незвичайні пригоди Алі"* (сцени зустрічей із фантастичними персонажами).
2. Наталя Забіла – *"Зимова казка"*.
3. Іван Андрусяк – *"Третій сніг"* (відкриття нового світу героєм).

Тривога

1. Галина Малик – *"Незвичайні пригоди Алі"* (момент очікування небезпеки).
2. Ліна Костенко – *"Казка про калинову сопілку"*.
3. Василь Сухомлинський – *"Як бабуся навчила хлопчика совісті"*.

Злість

1. Іван Франко – *"Фарбований Лис"* (гнів тварин через обман).
2. Василь Сухомлинський – *"Як Петрик обманув бабуся"* (обурення Петрика).

3. Оксана Іваненко – *"Друкар книжок небачених"* (сцени протистояння).

Сум (печаль)

1. Василь Сухомлинський – *"Материнське серце"*.
2. Галина Малик – *"Злочинці з паралельного світу"* (момент втрати чи розчарування героїв).
3. Леся Українка – *"Давня казка"* (ліричні моменти розлуки чи горя).

Радість

1. Наталя Забіла – *"Веселий промінь"*.
2. Василь Сухомлинський – *"Квітка щастя"*.
3. Галина Малик – *"Незвичайні пригоди Алі"* (сцени щасливого закінчення пригод).

Лінь

1. Василь Сухомлинський – *"Як лисичка хотіла перехитрити півника"*.
2. Іван Андрусяк – *"Стефа і її Чакалка"* (епізоди з небажанням працювати).
3. Наталя Забіла – *"Про ледачого хлопчика"*.

Цікавість

1. Галина Малик – *"Злочинці з паралельного світу"* (дослідження героями нового світу).
2. Оксана Іваненко – *"Тарасове дитинство"* (цікавий до творчості хлопчик).
3. Наталя Забіла – *"Дивовижний корабель"*.

Сором

1. Василь Сухомлинський – *"Як Петрик обманув бабусю"*.
2. Оксана Іваненко – *"Друкар книжок небачених"* (епізоди усвідомлення помилок героя).
3. Іван Андрусяк – *"Третій сніг"* (момент, коли герой відчуває провину).

Ці твори українських авторів чудово підходять для розвитку інтонаційних умінь, оскільки містять яскраво виражені емоції, які допомагають дітям навчитися передавати різні емоційні стани через інтонацію.

Додаток Д

Система вправ на розвиток інтонаційної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання

Вправи на вдосконалення вміння визначати характер мелодики з урахуванням пунктуаційних знаків

- **«Інтонаційний експеримент»** (на основі вірша Лесі Українки «Давня казка») Вірш читається учнями з різними інтонаційними варіаціями. Спочатку учні читають текст із дотриманням пунктуаційних знаків, а потім намагаються читати з порушенням мелодики, наприклад, питальне речення – як розповідне, а окличне – спокійно. Після цього проводиться обговорення, як змінюється зміст і сприйняття тексту залежно від інтонації.
- **«Пунктуаційна пантоміма»** (на основі твору Наталі Забіли «Зимова казка») Учитель пропонує кілька речень із тексту без розділових знаків. Учні мають відтворити ці речення, спираючись на контекст і додаючи пунктуацію відповідно до змісту. Потім вони пояснюють, чому обрали певні знаки, і читають речення з відповідною мелодикою. Це дозволяє учням краще зрозуміти зв'язок між пунктуацією та інтонацією.
- **«Інтонаційна дуель»** (на основі твору Оксани Іваненко «Друкар книжок небачених») Учні діляться на пари і читають діалог із твору, де кожен персонаж має свій емоційний тон. Завдання полягає у правильному відтворенні інтонації відповідно до розділових знаків. Після читання парам пропонують обговорити, які пунктуаційні знаки допомогли їм краще зрозуміти характер мовлення кожного персонажа.

Вправи на вдосконалення вміння визначати темпо-ритмічний малюнок пропозиції

1. **«Темпо-ритмічні кроки»** (на основі казки Івана Франка «Фарбований Лис»). Учитель обирає уривок, де змінюється динаміка подій, наприклад, сцена, в якій Лис ховається від інших тварин. Учні читають текст, звертаючи увагу на темп: повільний у частинах, де описуються

роздуми чи очікування, і швидкий у напружених моментах. Учитель пропонує учням "візуалізувати" ритм, виконуючи кроки: маленькі та повільні кроки для спокійних частин і швидкі кроки для активних. Після цього діти знову читають текст, інтегруючи ритмічні особливості у своє мовлення. Вправа дозволяє усвідомити, як темпо-ритм підкреслює атмосферу сцени.

2. **«Ритм природи» (на основі вірша Наталі Забіли «Зимова казка»).**

Учитель пропонує учням уявити, як змінюється ритм зимового пейзажу: від спокійного снігопаду до сильного вітру. Діти читають рядки вірша, підлаштовуючи темпо-ритм до змін природи. Наприклад, фразу "Сніг летить тихо, м'яко, рівно" читають повільно, із плавною інтонацією, а фразу "Вітер рве і жене хмари" – швидше й енергійніше. Після читання учні обговорюють, як зміна темпо-ритму передає настрій і динаміку опису.

3. **«Ритмічні діалоги» (на основі казки Василя Сухомлинського «Квітка щастя»).**

Для цієї вправи обирається діалог між персонажами, наприклад, момент, коли дитина розмовляє з матір'ю про сенс щастя. Учитель пояснює, що ритм діалогу змінюється залежно від емоцій персонажів: спокійний темп передає роздуми, а швидкий – здивування чи хвилювання. Учні в парах читають діалог, змінюючи темп відповідно до емоцій. Потім клас обговорює, як ритмічні особливості підкреслюють характер і почуття героїв.

Вправи на вдосконалення вміння виділяти голосом ударне слово та пояснювати зміну сенсу при зміщенні позиції логічного наголосу

1. **«Виділи головне» (на основі казки Івана Франка «Фарбований Лис»).**

Учитель пропонує учням речення з тексту, наприклад: «Лис дуже хитрий.» Учні читають речення, по черзі змінюючи наголос на різних словах: «Лис дуже хитрий.» (підкреслюється, що саме Лис хитрий), «Лис дуже хитрий.» (підкреслюється ступінь хитрості), «Лис дуже

хитрий.» (зосередження уваги на якості хитрості). Після кожного варіанту учні обговорюють, як змінюється сенс речення залежно від логічного наголосу.

2. **«Логічна дуель» (на основі казки Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі»).** Учні працюють у парах, кожна пара отримує одне речення з тексту, наприклад: «Алі знайшла скарб.» Один учень читає речення з наголосом на першому слові, інший – на другому чи третьому. Потім вони разом аналізують, як зміна наголосу вплинула на зміст. Після цього клас обговорює, який варіант наголосу найбільш відповідає контексту твору.

Вправи на вдосконалення вміння визначати місце паузи у реченні

1. **«Знайди паузу» (на основі казки Василя Сухомлинського «Материнське серце»).** Учитель читає речення з тексту без пауз, наприклад: «Мати поклала серце на долоню дала його синові.» Потім пропонує учням самостійно визначити місця, де необхідно зробити паузи, щоб речення стало зрозумілим і виразним: «Мати поклала серце / на долоню, / дала його синові.» Учні обговорюють, чому паузи потрібні саме в цих місцях, і як вони допомагають передати смисловий та емоційний акцент. Далі кожен учень зачитує речення з паузами, демонструючи своє розуміння тексту.
2. **«Ритмічне читання» (на основі вірша Наталі Забіли «Зимова казка»).** Вірші часто мають чітку ритмічну структуру, яка допомагає визначити місця пауз. Учитель пропонує учням прочитати рядки вірша, наприклад: «Зимова казка прийшла до нас, Сніг білий падає з неба весь час. Учні проговорюють текст, визначаючи місця пауз між логічними частинами рядків. Учитель звертає увагу, що паузи допомагають зберегти ритм і мелодійність вірша. Після вправи учні обговорюють, як паузи впливають на сприйняття тексту.

3. **«Діалог із паузами» (на основі казки Івана Франка «Фарбований Лис»).**

Учитель обирає діалог між персонажами, наприклад: «Що це? Сказав Лис. Чому мене всі бояться?» Учні спочатку читають діалог без пауз, після чого обговорюють, наскільки зрозумілим і виразним він був. Потім учитель пропонує поділити речення на частини, виділяючи паузами емоційні або смислові акценти: «Що це? / Сказав Лис. / Чому мене всі бояться?» Учні зачитують діалог з паузами, порівнюючи, як вони допомагають передати переживання персонажів.

Вправи на вдосконалення вміння відтворювати текст з урахуванням його емоційного забарвлення

1. **«Емоційний режисер» (на основі казки Василя Сухомлинського «Материнське серце»).** Учитель читає уривок із тексту в нейтральному тоні: «Мати стояла на порозі і дивилася на сина, який ішов дорогою.» Потім пояснює, що текст можна прочитати з різними емоційними акцентами, наприклад, із тривогою, гордістю чи сумом. Учні виконують завдання: вони обирають емоцію, яку хочуть передати, і читають речення відповідно. Після цього клас обговорює, які інтонаційні засоби (паузи, темп, висота голосу) допомогли створити відповідний емоційний настрій. Це дозволяє усвідомити, як інтонація змінює сприйняття тексту.
2. **«Чарівне дзеркало» (на основі вірша Лесі Українки «Давня казка»).** Учні працюють із уривком, у якому змінюється настрій (наприклад, початок тексту радісний, а кінець – сумний). Учитель пояснює, що кожен рядок має своє емоційне забарвлення, і просить учнів спочатку ідентифікувати ці емоції. Далі учні читають текст, адаптуючи інтонацію до зміни емоцій. Після виконання завдання діти обговорюють, які інтонаційні елементи допомогли передати радість, сум чи інші емоції. Вправа сприяє розвитку емоційного інтелекту та виразного читання.
3. **«Голос персонажа» (на основі казки Івана Франка «Фарбований Лис»).** Учні отримують діалоги з тексту, наприклад, розмову Лиса з іншими

тваринами. Учитель роз'яснює, що кожен персонаж має свій емоційний стан (хитрість Лиса, здивування чи страх інших тварин). Завдання полягає у тому, щоб передати голосом характер і настрій кожного персонажа. Учні читають діалог у парах, після чого клас обговорює, наскільки вдалося передати емоції і як це вплинуло на сприйняття тексту.

Додаток Е

Перелік емоційно насичених творів дитячої літератури для учнів молодшого шкільного віку українських та зарубіжних авторів

Українські автори:

1. Василь Сухомлинський – *"Квітка щастя", "Материнське серце", "Як Павлик хотів маму перехитрити"*.
2. Леся Українка – *"Давня казка", "На зеленому горбочку"*.
3. Іван Франко – *"Фарбований Лис", "Грицева шкільна наука"*.
4. Оксана Іваненко – *"Тарасове дитинство", "Друкар книжок небачених"*.
5. Наталя Забіла – *"Зимова казка", "Ясоччина книжка"*.
6. Галина Малик – *"Незвичайні пригоди Алі", "Злочинці з паралельного світу"*.
7. Марійка Підгірянка – *"Ой, весна, весна днем красна"*.
8. Тарас Шевченко – *"Садок вишневий коло хати", "Мені тринадцятий минало"*.
9. Зірка Мензатюк – *"Таємниця козацької шаблі"*.
10. Всеволод Нестайко – *"Тореадори з Васюківки", "Дивовижні пригоди в лісовій школі"*.

Зарубіжні автори:

1. Андерсен Ганс Крістіан – *"Снігова королева", "Гидке каченя"*.
2. Шарль Перро – *"Попелюшка", "Червона Шапочка"*.
3. Брати Грімм – *"Гензель і Гретель", "Білосніжка та семеро гномів"*.
4. Астрід Ліндгрєн – *"Малий і Карлсон, що живе на даху", "Пеппі Довгапанчоха"*.
5. Роальд Дал – *"Чарлі і шоколадна фабрика", "Матильда"*.
6. Льюїс Керролл – *"Аліса в Країні чудес"*.
7. Еріх Кестнер – *"Маленький чоловічок", "Еміль і детективи"*.
8. Клайв Льюїс – *"Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і шафа"*.
9. Алан Александр Мілн – *"Вінні-Пух і всі-всі-всі"*.
10. Туве Янссон – *"Країна Мумі-тролів"*.

Ці твори мають яскраво виражене емоційне забарвлення, що сприяє розвитку у дітей здатності до співпереживання, розуміння художніх образів та вдосконалення інтонаційної виразності мовлення.

Додаток Є
Методика підготовки театралізації
на основі казки Василя Сухомлинського «Квітка щастя»

Підготовка театралізації починається з ознайомлення учнів із твором. Учитель читає казку *"Квітка щастя"* або пропонує дітям самостійно її прочитати, звертаючи увагу на основний сюжет, емоційні моменти та характери персонажів. Після читання відбувається колективне обговорення, під час якого учні висловлюють свої враження та визначають головну ідею твору. Учитель акцентує увагу на важливості передачі емоцій і атмосфери казки під час театралізації.

На наступному етапі відбувається розподіл ролей. Учитель разом із учнями визначає, хто виконуватиме роль головних персонажів (дитини, матері, оточуючих), а також додаткові ролі (оповідача, читця). Важливо врахувати бажання та можливості кожної дитини, щоб забезпечити їхню мотивацію і комфортність у процесі роботи.

Далі проводиться аналіз тексту з точки зору його сценічного відтворення. Учитель із учнями виділяє ключові сцени, які будуть інсценізовані. Наприклад, сцена, де дитина вирушає на пошуки квітки, момент, коли вона знаходить квітку, або кульмінаційний епізод, у якому герой усвідомлює справжнє значення щастя. Кожна сцена обговорюється, визначаються емоційні акценти та смислові наголоси.

Наступний етап – репетиції. Учні працюють над своїми ролями, експериментують із голосом, інтонацією, жестами та мімікою. Учитель показує зразки виразного читання, пояснює, як правильно використовувати паузи, логічний наголос, темп і ритм мовлення, щоб передати характер персонажа чи настрій сцени. Наприклад, у моменті знаходження квітки герой може говорити з радістю та подивом, а у фінальній сцені – з усвідомленням і спокоєм.

Особливу увагу варто приділити роботі з оповідачем, який виконує роль зв'язкової ланки між сценами. Оповідач допомагає створити настрій, пояснює події та підтримує динаміку дії. Репетиції проводяться в групах, де діти взаємодіють між собою, що сприяє розвитку комунікативних навичок і взаєморозуміння.

Завершальний етап – генеральна репетиція. Учні програватимуть усю театралізовану виставу без зупинок, дотримуючись сценарію та відпрацьованих елементів. Учитель надає зворотний зв'язок, звертає увагу на успіхи дітей та пропонує корективи для підсилення виразності.

Вистава проводиться перед класом або іншою аудиторією. Після показу організовується обговорення, під час якого учні діляться своїми враженнями, оцінюють, як їм вдалося передати емоції та ідею твору. Учитель акцентує увагу на тому, як театралізація допомогла зрозуміти глибший сенс казки та вдосконалити мовленнєві навички.

Методика театралізації дозволяє учням не лише творчо працювати з текстом, але й розвивати навички виразного читання, акторської майстерності, емпатії та співпраці, що робить процес навчання цікавим і результативним.

Додаток Ж

Методика проведення рольового читання

1. Ознайомлення з текстом

Учитель починає із загального ознайомлення учнів із твором. Він читає текст уголос або пропонує учням самостійно прочитати уривок, звертаючи увагу на основний зміст, характери персонажів і їхні емоційні стани. Наприклад, під час роботи з казкою *"Фарбований Лис"* учні аналізують, як Лис спілкується з іншими тваринами, які емоції він виражає – хитрість, страх, самовпевненість.

2. Розподіл ролей

Після ознайомлення з текстом учитель разом із учнями визначає, хто буде виконувати ролі персонажів. Наприклад, у казці *"Материнське серце"* розподіляють ролі матері, сина та оповідача. Учитель пояснює, що оповідач має говорити спокійно і розмірено, а персонажі повинні передавати свої емоції через інтонацію, темп і гучність голосу.

3. Аналіз персонажів

Учитель разом із учнями аналізує, як кожен персонаж поводить себе у ситуаціях, які емоції він відчуває. Наприклад, у *"Сніговій королеві"* Герда говорить впевнено й наполегливо, коли шукає Кая, а інші персонажі – співчутливо чи здивовано, залежно від контексту. Учні обговорюють, як вони можуть передати ці емоції голосом.

4. Репетиція

Учні читають текст уголос, спочатку з опорою на інтонаційні підказки від учителя. Наприклад, він показує, як можна зробити паузу для підсилення емоційного ефекту або змінити темп, щоб підкреслити хвилювання персонажа. Під час репетицій учитель звертає увагу на інтонацію, наголос, паузи та логіку висловлювання.

5. Взаємодія між учасниками

Рольове читання вимагає активної взаємодії між учнями. Наприклад, у сцені діалогу між Лисом і тваринами з казки Франка учні повинні реагувати на репліки один одного, враховуючи емоційний контекст і тон висловлювання. Учитель допомагає учням виявляти емоційні акценти в діалозі.

6. Виступ перед аудиторією

Після репетицій учні виконують рольове читання перед класом. Наприклад, у творі *"Тарасове дитинство"* діти відтворюють діалоги між Тарасом і його батьком, передаючи тривогу, підтримку чи захоплення. Інші учні спостерігають і дають зворотний зв'язок, що дозволяє виконавцям удосконалювати свої навички.

7. Обговорення та рефлексія

Після виконання рольового читання учні обговорюють, як вони передали характер персонажів і їхні емоції. Наприклад, чи вдалося передати хитрість Лиса, чи було зрозумілим хвилювання матері у творі Сухомлинського. Учитель підкреслює успіхи учнів і дає рекомендації щодо подальшого вдосконалення інтонаційної виразності.

Методика рольового читання не лише розвиває мовленнєву культуру учнів, але й формує у них емпатію, творчість і вміння працювати у команді, що робить цю форму роботи незамінною у процесі навчання молодших школярів.

Додаток 3

Перелік дитячих творів для інсценізації

Українські автори:

1. Василь Сухомлинський – *"Квітка щастя", "Материнське серце", "Як Павлик хотів маму перехитрити"*.
2. Іван Франко – *"Фарбований Лис", "Грицева шкільна наука"*.
3. Оксана Іваненко – *"Тарасове дитинство", "Друкар книжок небачених"*.
4. Наталя Забіла – *"Зимова казка", "Друзі весни"*.
5. Всеволод Нестайко – *"Дивовижні пригоди в лісовій школі", "Тореадори з Васюківки"*.
6. Зірка Мензатюк – *"Таємниця козацької шаблі"*.
7. Марійка Підгірянка – *"Ой, весна, весна днем красна"*.
8. Галина Малик – *"Незвичайні пригоди Алі"*.

Зарубіжні автори:

1. Ганс Крістіан Андерсен – *"Снігова королева", "Гидке каченя", "Принцеса на горошині"*.
2. Шарль Перро – *"Попелюшка", "Кіт у чоботях"*.
3. Брати Грімм – *"Білосніжка і семеро гномів", "Гензель і Гретель"*.
4. Астрід Ліндгрєн – *"Пеппі Довгапанчоха", "Малий і Карлсон, що живе на даху"*.
5. Туве Янссон – *"Країна Мумі-тролів"*.
6. Роальд Дал – *"Чарлі і шоколадна фабрика"*.
7. Алан Александр Мілн – *"Вінні-Пух і всі-всі-всі"*.
8. Ерїх Кестнер – *"Еміль і детективи"*.

Причини вибору цих творів для інсценізації:

- *Емоційна насиченість*: Твори передають яскраві емоції персонажів, що дозволяє учням глибше розвивати інтонаційну виразність.
- *Яскраві персонажі*: Діти із задоволенням вживаються в ролі героїв, які мають яскраві риси характеру, як-от хитрість Лиса, відвага Герди чи кумедність Карлсона.
- *Діалогічна структура*: Багато творів містять діалоги, які легко адаптувати для інсценізації.
- *Актуальність тем*: Твори навчають моральних цінностей, таких як доброта, співчуття, дружба, сміливість.

Ці твори допоможуть організувати цікаві та емоційно насичені інсценізації, що не лише розвиватимуть мовленнєві навички, але й стимулюватимуть творчість і комунікативні здібності учнів.